

پیامدها و دستاوردهای سیاسی - فرهنگی - اقتصادی دفاع مقدس

دستاوردهای داخلی دفاع مقدس فراوان است، ولی ما در این نوشتار به مهم‌ترین آن‌ها می‌پردازیم و تفصیل آن را به فرصتی دیگر و کتابی دیگر - ان شاء الله - وا می‌گذاریم. مهم‌ترین دستاوردهای داخلی دفاع مقدس عبارتند از:

۱. اعتماد به نفس و خودباوری

از برکات مهم دفاع مقدس، تقویت اعتماد به نفس و خودباوری بوده است. ما در کوران دفاع مقدس به این نتیجه رسیدیم که باید خود را باور کنیم و با تکیه بر توانمندی‌های خود - به ویژه جوانان خداجو - کشور را اداره نماییم. تأثیر این خودباوری، بعد از جنگ در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فناوری‌های نوین دفاعی، نمود فزاینده‌ای داشت.

در جنگ و دفاع مقدس هشت ساله، به این نتیجه رسیدیم که باید بر روی پای خود بایستیم و به این خودباوری دست یافتیم که، می‌توان سالیان سال علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها مبارزه کرد؛ همچنان که حضرت امام(ره) فرمودند: «ما در این جنگ، اُبَهِت دو قدرت شرق و غرب را شکستیم.»

شکستن اُبَهِت دو قدرت شرق و غرب، نه فقط در صحنه‌های نبرد و جنگ، بلکه در تمامی صحنه‌ها به دست آمد. با خودباوری و اعتماد به نفس ایجاد شده در مردم، به پیشرفت‌ها و ابتکاراتی دست زدیم که تحسین دوست و دشمن را برانگیخت. در تحریم اقتصادی، صبورانه با روحیه‌ی قناعت و صرفه‌جویی مقاومت کردیم و اقدام به ساخت وسایل و قطعات مختلف نموده، تا مرز خودکفایی در کالاها و محصولات اساسی پیش رفتیم و در یک جمله؛ ملت ما ثابت کرد که، اگر بخواهیم، می‌توانیم و این‌ها همه از برکات جنگ تحمیلی و تحریم‌های مختلف بود که به قول

امام(ره): «این جنگ و تحریم اقتصادی و اخراج کارشناسان خارجی، تحفه‌ای الهی بود که ما از آن غافل بودیم»؛ و این وصیت رهبر خودباور جامعه است که «انتظار نداشته باشید که از خارج کسی به شما در رسیدن به هدف، که [همان] اسلام و پیاده کردن احکام اسلام است، کمک کند. خود باید به این امر حیاتی که آزادی و استقلال را تحقق می‌بخشد، قیام کنید.»^۱

۲. شکوفایی استعداد و خلاقیت

از جمله تحولاتی که در جنگ طولانی هشت ساله رخ داد، بروز خلاقیت‌ها، نوآوری‌ها و اعمال بدیعی بود که در ابعاد مختلف صورت گرفت. از ابتکار عمل‌های داهیانیه رهبر فقید انقلاب اسلامی در مسایل و تصمیمات استراتژیکی جنگ گرفته، تا ابتکارات و نوآوری‌های نیروهای بی‌ادعا و خالص بسیجی.

در مورد حرکت هوشیارانه‌ی شرکت دادن نیروهای مردمی در جنگ، به یاد داریم که این امر با مخالفت لیبرال‌ها و جناح بنی‌صدر معزول روبه‌رو گردید. آن‌ها معتقد بودند که جنگ را تنها باید به ارتش واگذار کرد، ولی حضرت امام(ره) به دلیل آگاهی عمیقی که از اهداف بنیادی دشمن، مبنی بر براندازی نظام و انقلاب داشتند، راه چاره و رفع توطئه را در این می‌دیدند که ملت به مثابه‌ی قیام‌پروزمندانه در مقابل رژیم ستمشاهی، در جنگ نیز یکپارچه به مقابله برخیزند و این استراتژی، البته تأثیری عمیق و شگرف بر روند پیروزی‌های جبهه‌ی حق گذاشت؛ و بدین ترتیب بود که راه بروز خلاقیت‌ها و ابتکارات از سوی نهادهای رسمی و غیر رسمی مربوط در جنگ هموار گردید. خلاقیت‌های بی‌شمار در زمینه‌ی تدارک تجهیزات جنگی و لجستیکی - مانند ایجاد پل‌های خیبر و اروند رود - نقش ویژه‌ای در پیروزی عملیات‌ها ایفا نمود.

۳. رشد باورهای دینی

رشد باورهای دینی در دوران دفاع مقدس بسیار چشمگیر بود. همه چیز ما در جبهه و پشت جبهه، رنگ و صبغه‌ی الهی به خود گرفته بود. میادین نبرد و سنگرهای رزمندگان، آکنده از حضور خدا و اهل بیت(علیهم السلام) بود. نیایش‌ها و شب زنده داری‌ها و توسل خالصانه‌ی رزمندگان و

امت شهید پرور به ائمه‌ی معصومین (علیهم السلام) فضای کشور را به عطر ایمان و معنویت معطر کرده بود و روح عبودیت در مردم موج می‌زد؛ حتی بی‌تفاوت‌های جامعه در این فضای معنوی به خود آمده، تحول عمیق درونی در آن‌ها ایجاد شد.

خوشا روزی که گرم جنگ بودیم
 میان رنگ‌ها بی‌رنگ بودیم
 دل هرکس شهادت را طلب داشت
 حدیث عشق و مستی را به لب داشت
 خوشا تنهایی شب‌های سنگر
 که دل بود و تمنا بود و دلبر

۴. تولد تفکر بسیجی

تفکر بسیجی که ایدئولوژی کارآمد دفاع مقدس بود، در مدرسه‌ی عشق امام راحل (ره) عینیت یافت و تربیت‌یافتگان این مدرسه، زیباترین حماسه‌ها را در تاریخ رقم زدند و امروز قداست و طهارت بسیج مرهون ایثار و شهادت‌طلبی‌های بسیجیان دوران دفاع مقدس است، که هرگز نباید مورد مصرف سیاسی و صنفی قرار گیرد.

بعد از اشغال لانه‌ی جاسوسی امریکا در ایران توسط دانشجویان پیرو خط امام، حضرت امام در طی یک سخنرانی خطاب به اعضای ستاد مرکزی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی فرمودند که باید ارتش ۲۰ میلیونی تشکیل شود. امام (ره) با اشاره به این مطلب که «مملکت اسلامی همه‌اش باید نظامی باشد» و این که «اگر کشوری ۲۰ میلیون جوان دارد، باید ۲۰ میلیون تفنگدار داشته باشد»، توجه فرماندهان سپاه را به این امر مهم معطوف داشتند.

به دنبال فرمان امام، در طی مدت کوتاهی حدود یک میلیون و دویست هزار نفر در سراسر کشور در واحدهای سپاه ثبت نام کردند، که بعداً به چندین میلیون نفر رسید. این‌ها از اقشار مختلف مردم بوده و اغلب در جریان انقلاب آموزش‌هایی هم دیده بودند.

بعد از رهنمود امام، ستاد ویژه‌ای تحت عنوان واحد بسیج مستضعفین در سپاه به وجود آمد و امر آموزش و سازماندهی نیروهای مردمی را در سراسر ایران به طور ضربتی به عهده گرفت.

درباره‌ی نقش نیروهای مردمی، می‌توان گفت که حضور آن‌ها در نیروهای منظم و نامنظم، به تقویت روحی و رزمی سپاهیان اسلام منجر شد. به علاوه، آن‌ها در مسأله‌ی تغذیه و تدارک جبهه، کندن سنگرهای انفرادی و اجتماعی، رساندن مهمات، ساختن پل، گشت زنی، کسب اطلاعات و تأمین نیاز انسانی جبهه‌ها، نقش عمده‌ای ایفا کردند. این نیروها در داخل شهرها نیز نقش مهمی در تهیه‌ی تدارکات برای جبهه، مسایل مربوط به مبارزه با ضد انقلاب و مراکز فساد، و غیره داشتند. در قسمت‌های دیگر، نهادهایی در رابطه با جنگ به وجود آمدند؛ مثل ستاد بسیج اقتصادی، بنیاد امور جنگ زدگان، ستاد تداوم امداد به مناطق جنگی، ستاد جنگ‌های نامنظم و غیره.^۲

۵. رشد فضایل اخلاقی و معنوی

از برکات دیگر دفاع مقدس، رشد فضایل اخلاقی و معنوی در افراد و تقویت ارزش‌های اجتماعی بود؛ به طوری‌که همه‌ی اقشار ملت تحت تأثیر اخلاق رزمندگان و فضایل انسانی خانواده‌ی آنان قرار داشتند؛ به ویژه موقعی که مراسم تشییع شهدا برگزار می‌شد، همگان شرکت فعال داشته، از فضای معنوی آن بهره‌مند می‌شدند.

بسیار دیده‌ایم یادگاران عزیز جنگ را که بر سوگ از دست دادن جبهه و جنگ سخت می‌گیرند. گریه‌ی آنان در حسرت خونریزی و خشونت جنگ نیست، بلکه برای از دست رفتن آن فضای روحانی و معنوی است. بچه‌های جنگ در آن فضای معنوی به تصفیه و تزکیه می‌پرداختند و دل خود را به نور حق مصفا می‌کردند و به فرموده‌ی امام راحل(ره) راه صد ساله را یک شبه می‌پیمودند؛ بدان گونه که «پیر میکده‌ی عشق» آن رزمنده‌ی سیزده ساله را رهبر خویش می‌خواند و در «نماز عشق خود» به او اقتدا می‌کند. این بُعد از جنگ، یکی از زیباترین ابعاد جنگ است، از این رو آشنایی با آن و زمینه‌ی ایجاد شناخت آن، نیاز مبرم جامعه خصوصاً جوانان است و این مستلزم عبور از سطح ملموس جنگ و نقب به بطن و حقیقت جنگ است.^۳

۶. تحول در صنایع دفاعی کشور

جنگ تحمیلی با توجه به نوپایی آن، نتایج بسیار با ارزش و مؤثری به همراه داشت. شرایط

جنگی و فوق‌العاده‌ی کشور، فشارها و نیازها، یکی از بهترین فرصت‌ها برای رشد صنایع و واحدهای تولیدی کشور محسوب گردید و باعث شد جوانان متعهد، با خلاقیت و ابتکار دست به فعالیت‌های وسیعی جهت رفع نیازهای روزمره‌ی جامعه - خصوصاً جنگ تحمیلی - بزنند، که در این میدان مبارزه، با حداقل سرمایه و امکانات دست به نوآوری‌های بزرگی زدند که همین جرقه‌های کوچک و ناچیز در اوایل جنگ نضج پیدا کرد و امروز در دوران سازندگی، استمرار آن خلاقیت‌ها را در حرکت‌های کلان اقتصادی و صنعتی به وضوح مشاهده می‌کنیم.

یکی از مهم‌ترین برکات جنگ، همین ابتکارات و نوآوری‌ها در جنگ بود که باعث شد شعار زیبای نیاز ایرانی باید به دست ایرانی برطرف گردد، از حالت آرمانی به واقعیت تبدیل شود و اولین جرقه‌های امید در دل جوانان این مرز و بوم که «می‌توان به خود متکی بود و کشوری مستقل داشت» درخشیدن بگیرد.

معاملات تسلیحاتی در دنیای کنونی، معادلات خاصی دارد؛ به طوری که کشور فروشنده با فروش تسلیحات به کشور خریدار، نوعی وابستگی نظامی را به خریدار تحمیل می‌کند و به گونه‌ای عمل می‌شود که بدون کشور فروشنده، تسلیحات بدون استفاده باقی بماند. اگر به روابط تسلیحاتی کشورهای جهان سوم و خصوصاً کشورهای عربی خلیج فارس نگاه کنیم، به وضوح صحت این مطلب را می‌بینیم. تمام این کشورها با خرید تسلیحات، مجبور شده‌اند چندین پایگاه نظامی خود را به کشورهای فروشنده‌ی تسلیحات واگذار نمایند.

این وضعیت و استعمار نو، در ایران پیش از انقلاب نیز حاکم بود و جالب این که دشمنان انقلاب با همین پیش فرض، بعد از حمله‌ی رژیم بعث عراق به ایران اسلامی، به واسطه خارج شدن وابستگان نظامی خارجی، فکر می‌کردند تمام حرکت‌های نظامی ایران را کد خواهد ماند و به زودی جمهوری اسلامی ایران شکست خواهد خورد.

به حول و قوه‌ی الهی و رهبری داهیانه‌ی حضرت امام (ره) و با رشادت و خلاقیت جوانان غیور و با ایمان این کشور، تحولات شگرفی رخ داد. بی‌شک می‌توان گفت اگر جنگ نبود، و کشور در محاصره‌ی اقتصادی و سیاسی دنیا قرار نمی‌گرفت، این پیشرفت‌های عظیم تسلیحاتی و نظامی در کشور حاصل نمی‌شد.^۴

۷. تزکیه‌ی نظام اداری کشور

یکی از برکات جنگ، تزکیه و پالایش نیروهای ضد انقلاب، به ویژه ستون پنجم، از نظام اداری کشور بود.

بدین طریق که چون جنگ خارجی و اقدامات ستون پنجم داخلی به طور همزمان پیش می‌رفت، عوامل وابسته به دشمن خارجی، خواه ناخواه دست به اقداماتی زدند که اگر چه باعث خسارت‌هایی شد، اما موجبات افشای آن‌ها و تصفیه‌ی ادارات را فراهم کرد.

اگر به اقدامات لیبرالیسم وابسته در معوق گذاشتن استخدام نیروهای انقلابی از یک سو، و تعطیلی ادارات به بهانه‌ی پاکسازی از سوی دیگر توجه کنیم، می‌توانیم بفهمیم که دشمن در حمله‌ی نظامی خارجی، تا چه میزان روی اقدامات ستون پنجم خود حساب می‌کرد. بروز جنگ، هواداران راستین انقلاب را روی این نکته بیشتر حساس نمود و به رغم مقاومت لیبرال‌های وابسته، انقلاب را از گزند ستون پنجم حفظ کردند.^۵

۸. حضور داوطلبانه‌ی مردم در جبهه‌ها

رژیم عراق قصد داشت سه روزه به اهداف نظامی خود برسد. صدام قول داده بود که سه روز پس از شروع حمله، در اهواز سخنرانی کند. شواهد چند روز اول جنگ نیز حاکی از احتمال وقوع این پیش بینی بود، اما اول از همه مردم دلاور خوزستان و دیگر استان‌های مرزی مانع از تحقق این امر شدند. مردم خوزستان که صدام ماه‌ها تبلیغ کرده بود تا به خیال خود، آن‌ها را علیه جمهوری اسلامی بشوراند، دلیرانه ایستادند و جنگیدند. سپس نیروهای مردمی به فرمان امام از سراسر کشور در جبهه‌ها حضور یافتند و مانع تجاوز و توسعه‌طلبی سران حزب بعث شدند.

عملیات‌های طریق القدس، فتح المبین، بیت المقدس، رمضان و ... نبردهایی بود که در آن مردمی بودن جنگ، آشکار شد و حضور آنان همراه با پیروزی‌های بزرگی برای کشور ما همراه بود. احتیاجی به آمار و ارقام دال بر حضور خیل عظیم مردم در جبهه‌ها نیست. ما خود، شاهد اعزام داوطلبانه و چشمگیر مسلمانانی معتقد و کار آمد به میادین جنگ بودیم. آن‌ها جنگ را در بُعد اقتصادی تقویت کردند، و با صبر و استقامت خویش بر مصائب و مشکلات ناشی از جنگ فایق

آمدند. حضور مردم در راه‌پیمایی‌ها و مراسم دعا و نیایش، جمعه و جماعات، رزمندگان و مسئولان اداره‌ی جنگ را تشویق می‌کرد تا با صلابت به دفاع بپردازند. اما انگیزه‌های حضور گسترده‌ی مردم در جبهه عبارتند از:

الف. احساس تکلیف برای دفاع

یک مسلمان، انجام تکالیفی مثل جهاد را که خداوند برایش مقرر کرده، واجب می‌داند و برای ادای آن حاضر است از همه چیز خود بگذرد. مردم ما و رزمندگان، شرکت در جنگ را یک تکلیف شرعی، ملی و انقلابی می‌دانستند و با امام و رهبرشان همصدا بودند که؛ «ما هدفمان این است که تکلیفمان را عمل کنیم. تکلیف ما این است که از اسلام و ثغور آن صیانت کنیم. کشته شویم تکلیف را عمل کردیم، بکشیم هم تکلیف را عمل کردیم.»

این انگیزه‌ی قوی مذهبی، نیرویی بود که ملت ما را به عرصه‌ی مصاف با دشمنانش می‌کشاند.

ب. دفاع از موجودیت اسلام و انقلاب اسلامی و حفظ تمامیت ارضی کشور

استکبار و ایادی‌اش با تحمیل جنگ، نابودی اسلام و موجودیت انقلاب اسلامی را هدف قرار داده بودند. مردم ما که آگاه به این توطئه‌ی نظامی دشمنان بودند، با حضورشان در جبهه، مانع تحقق آن شدند. از سوی دیگر، آن‌ها مطلع بودند که تا به حال هر جنگی که در کشور ما درگرفته، منجر به تجزیه‌ی بخشی از خاک کشورمان شده است. برای نمونه، طی دو جنگ ایران و روس، شهرها و سرزمین‌هایی به اندازه‌ی نصف فعلی کشورمان از ایران جدا شد. اما این بار در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران با بینش بالای تاریخی خود، جلوی تجزیه‌ی ایران را گرفتند و تمامیت ارضی آن را حفظ کردند.^۶

۹. سنجش ظرفیت دفاعی مردم

در هر فرهنگی، ذهنیت خاصی در مردم برای دفاع از میهن وجود دارد. بیش‌تر کشورها با برانگیختن احساسات ناسیونالیستی، سعی در بسیج نیروها برای دفاع از کشور دارند. تلاش برای

حفظ موجودیت و زنده ماندن، و نیز استفاده از مفاهیمی چون مقابله با اهریمن و ظلمت، راه‌های دیگری برای مقابله با تجاوز دشمن است. ولی در جنگ تحمیلی، فرهنگ‌های خاصی از دفاع به وجود آمد که برآمده از ارزش‌های اسلامی بود. ارزش‌هایی چون جهاد، شهادت‌طلبی، پیاده کردن حاکمیت الهی، نفی سلطه‌ی کافران بر امور مسلمین، ولایت‌پذیری و ظلم‌ستیزی از جمله عناصر سازنده‌ی این فرهنگ بود و بنا به فرموده‌ی پیامبر(ص) که «حب الوطن من الایمان» میهن دوستی با ایمان همسو می‌گردد.

این فرهنگ، قدرت حماسی شگفت‌آور خود را در جنگ نشان داد و به رغم پشتیبانی همه‌ی قدرت‌های جهانی از نیروهای بعثی، ۲۸۰۰ روز دفاع غرور آفرین خود را پشت سر گذاشت و با سربلندی و پیروزی، تجربه‌ی موفق‌ی در کارنامه‌ی کشور به ثبت رساند، که از گذشته تا کنون سابقه نداشته است.

۱۰. نیروهای مردمی عشایری

عشایر، یکی از مهم‌ترین بخش‌های مردمی در جبهه‌های جنگ حق علیه باطل هستند. این مردم غیور و شجاع، همواره نقش خود را در لحظات حساس تاریخ ایفا کرده‌اند. در حال حاضر نیز نقش خود را به خوبی ایفا می‌کنند. بسیج عشایری طوایف ایران در صحنه‌های جنگ، با تمام قدرت ادامه داشت. تک تیراندازان هفتاد ساله‌ی عشایر در جنوب و غرب کشور که در پشت سنگرهای داغ دشت و کوه نشسته بودند، برنوهای خود را نشانه گرفته، بدون این که حتی یک تیرشان به خطا رود، خالی سرخ بر پیشانی مزدوران بعثی می‌نشانند.

مجموعه خصلت‌های عشایری ایلات ایران - یعنی آزادی، آزادگی، قداکاری و ایثار در راه اسلام - همیشه نقشه‌های شوم استعمارگران و ایادی آن‌ها را نقش بر آب کرده است. عشایر به عنوان یک رکن قوی در حراست از مرزهای ایران، باید همواره مورد توجه باشند، و از همین رو حضرت امام در مورد عشایر فرمودند: «عشایر ذخایر انقلابند».

نیروهای مردمی در همه‌ی صحنه‌ها - از روستا گرفته تا شهرهای کوچک و بزرگ - در کوه‌ها، کویرها و دشت‌ها و همه‌ی صحنه‌های نبرد حضور داشته، یار و یاور نیروهای نظامی بودند.^۷

۱۱. تجارب سیاسی

یکی از برکات دفاع مقدس، کسب تجارب سیاسی در حوزه‌های داخلی و خارجی است. در جریان جنگ تجربه کردیم که ما در دنیا تقریباً تنها هستیم و تنها پشتوانه‌ی ما، نیروهای مردمی درکشورهای مسلمان و مردم جهان می‌باشند، که به دلیل سلطه‌ی رژیم‌های وابسته، دفاع فعال و عملی آن‌ها از انقلاب با مشکلات اساسی روبرو بود. ولی به رغم این مشکلات، نیروهای مردمی ملل منطقه کمک کردند.

یکی دیگر از تجارب سیاسی ما، ضرورت سازماندهی و تشکیلات بود. به هنگام حمله‌ی غافلگیرانه دشمن به ۸۰۰ کیلومتر از مرزهای جنوب و غرب، ضرورت ایجاد سازماندهی و تشکیلات قوی نظامی و مردمی متناسب با ویژگی‌های انقلاب اسلامی مشخص شد.

ضرورت فعال شدن سیاست خارجی در زمان جنگ برای توسعه‌ی منابع قدرت انقلاب و به کار گرفتن امکانات در خارج از کشور، یکی دیگر از تجارب انقلاب اسلامی بود؛ به طوری که اتخاذ دیپلماسی تماس با کشورهای برادر، دوست و حتی غیر متخاصم، یکی از حرکت‌های وزارت خارجه‌ی جمهوری اسلامی را تشکیل می‌داد.

هماهنگی رسانه‌های گروهی با جنگ و ضرورت گزارش اخبار جنگ از کانال مشخص و مورد تأیید شورای عالی دفاع، یکی دیگر از تجارب سیاسی حاصل از جنگ بود.

تجربه‌ی دیگر ما، مبارزه‌ی فعال با ضد انقلاب داخلی توأم با نبرد گسترده علیه تجاوز خارجی بود. در شرایطی که صدام امریکایی به ایران انقلابی تجاوز کرده بود، کلیه‌ی گروه‌های وابسته در کردستان، دیگر نمی‌توانستند انگیزه‌ای برای مقابله با حاکمیت انقلابی مردم و انقلاب اسلامی داشته باشند.^۸

۱۲. تجارب اقتصادی

یکی از برکات اقتصادی جنگ، شناخت و معنویت‌گرایی در بخش مایحتاج عمومی بود. مدیریت انقلاب اسلامی با تکیه بر معنویت انقلاب، می‌توانست زمینه‌ی مساعدی برای

حرکت‌های بنیادی در ابعاد مختلف مورد نیاز خود به دست آورد. برای مثال، یکی از سنت‌های مردم ایران به دلیل تهاجمات مکرر بیگانگان و ایجاد قحطی در مراحل خاص تاریخی، سنت ذخیره سازی بود. این سنت در شرایط جنگی می‌توانست ضربه‌ی کاری بر اقتصاد انقلاب در شرایط جنگ بزند؛ چرا که با هجوم مردم و خرید گسترده‌ی کالاهای ضروری و مورد نیاز، قحطی مصنوعی رخ می‌داد. اما معنویت‌گرایی مردم به عنوان یکی از اساسی‌ترین ویژگی‌های انقلاب ما، مانع از ضربه‌پذیری اقتصاد انقلاب خصوصاً در زمان جنگ شد. هر چند که قشر رفاه‌طلب جامعه‌ی ما دست از ذخیره‌ی مواد اولیه و مورد نیاز نکشیدند، ولی اکثریت مردم مسلمان ما مراعات شرایط سخت آن روز را می‌کردند.

یکی دیگر از تجاربی که در حوزه‌ی اقتصادی در شرایط جنگ کسب کردیم، توزیع عادلانه‌ی کالا بود.

توزیع عادلانه‌ی کالا می‌توانست مواد ضروری و مورد نیاز زندگی اکثریت مردم را با قیمت مناسب در اختیار آن‌ها قرار دهد و زمینه‌های نارضایتی عمومی را از بین ببرد؛ چرا که محدودیت کالاهای مورد نیاز عامه و تقاضای بیش از حد مردم در شرایط جنگی، می‌توانست تورم سنگینی بر مردم محروم ما تحمیل کرده و زمینه‌های مانور ضد انقلاب را برای تاختن بر انقلابیون فراهم کند و مثل مگسی روی زخم‌های طبیعی یک انقلاب نشسته، فساد خویش را توسعه بخشند، تا شاید بتوانند منافع از دست رفته‌ی خود را تجدیدکنند. اساساً در جنگ‌های گسترده‌ی نظامی، آنقدر فشارهای اقتصادی و تورم شدید است که نارضایتی‌های عمومی موجب تغییر مکرر دولت‌ها می‌شود. این بود که توزیع عادلانه‌ی کالاهای ضروری و مورد نیاز عامه‌ی مردم، یکی از مهم‌ترین تجارب اقتصادی ما در شرایط جنگی بود. بر این اساس بود که کالاهایی مانند بنزین، شکر و قند، برنج، روغن و دیگر کالاهای ضروری و اساسی بر اساس سیستم‌های خاصی سهمیه بندی شد.

سومین تجربه‌ی اقتصادی حاصل از جنگ، ذخیره‌ی مواد اولیه و ضروری زندگی عامه‌ی مردم توسط بخش‌های مسؤول بود؛ چرا که جنگ دراز مدت و مردمی ما نیاز مبرمی به این ذخیره سازی داشت؛ به طوری که اگر مواد اولیه و ضروری زندگی عامه‌ی مردم برای سال‌هایی که مردم در جنگ به سر می‌برند، به اندازه‌ی کافی ذخیره نشود، امکان مقاومت نیروهای مردمی درجنگ فرسایشی و در دراز مدت از بین می‌رود. این است که برای حفظ موجودیت استقلال انقلاب،

ضروری بود که مدیریت انقلاب قدرت ذخیره‌ی کالاهای مورد نیاز و ضروری مردم و جنگ را تا چند سال بالا ببرد.

یکی دیگر از تجارب اقتصادی حاصل از جنگ، خارج کردن «بودجه» انقلاب از تکیه‌گاه نفتی آن بود. بودجه‌ی انقلاب تا حدود ۷۵ درصد متکی به نفت بود؛ یعنی ۷۵ درصد از منابع درآمد اقتصادی ما را نفت تشکیل می‌داد. با توجه به احتمال قوی بمباران منابع و تأسیسات اقتصادی از جمله منابع نفت، می‌بایست ضربه‌پذیری قدرت اقتصادی انقلاب در این زمینه کاهش می‌یافت، از این رو نیاز به این حرکت انقلابی در زمان جنگ بسیار ملموس شد؛ به خصوص هنگامی که تولیدات نفت ما به چیزی کم‌تر از سیصد هزار بشکه در روز رسید. بنابر این، لازم بود منابع تولید درآمد خود را توسعه بخشیده، بودجه‌ی انقلاب را از وابستگی شدید به نفت رها کنیم.

بر این اساس بود که شهید رجایی اعلام نمود: «ما نفت را برای سوزاندن و استفاده‌های مادی نمی‌خواهیم، بلکه از آن در جهت مبارزه با امپریالیسم استفاده خواهیم کرد؛ چرا که از نفت هم به عنوان سلاح می‌شود استفاده کرد.»

آن شهید بزرگوار در جایی دیگر می‌گوید: «من امیدوارم که هر یک پیچی که در نبودن درآمد نفت ساخته می‌شود، به اندازه‌ی یک کارخانه‌ی ذوب آهن در ساختن مردم کشور ما نقش داشته باشد.»^۹

اگر انقلاب اسلامی و نیروهای مردمی ما بتوانند با مصرف کم‌تر و تولید بیش‌تر، بودجه‌ی خود را از وابستگی به نفت نجات دهند، با عدم صدور نفت می‌توانند ضربه‌ای اساسی به اقتصاد غرب وارد آورند، و حرکتی اساسی در جهت بهبود اقتصاد مریض به ارث مانده بنمایند.

یکی دیگر از تجارب اقتصادی حاصل از جنگ «سیاست صرفه‌جویی در تمام زمینه‌ها بود». صرفه‌جویی و جلوگیری از خرج‌های غیر ضروری، زمینه‌ی مساعدتری برای مقاومت نیروهای خودی در عرصه‌ی اقتصادی با دشمن فراهم می‌کرد. سیاست صرفه‌جویی دولت در شرایط جنگ، توانست میلیاردها تومان به بودجه‌ی کشور کمک کند و کسری بودجه را تا حدودی کنترل نماید.

جلوگیری از ورود کالاهای غیر ضروری و مصرفی و لوکس و کنترل ذخیره‌های ارزی کشور و توسعه‌ی منابع درآمد دولت از طریق مالیات‌ها و تولیدات و صادرات، از جمله‌ی آن‌ها بود.

یکی دیگر از تجارب اقتصادی حاصل از جنگ، اتکا به قدرت مالی مردم در تمامی ابعاد مورد نیاز بود. از آن جا که جنگ، امکانات یک انقلاب را به طور وسیعی می‌بلعد، برای مقاومت و پیروزی، انقلاب نیاز به تکیه گاه قوی مالی دارد، و از آن جایی که یکی از ویژگی‌های انقلاب اسلامی، «مردمی» بودن آن است، ضرورت حضور فعال مردم در جریان جنگ در جبهه و پشت جبهه شدیداً مطرح شد. تکیه بر کمک‌های مردمی، چه به صورت نقدی - در حساب‌های مشخص شده و صندوق‌های سیار کمک به جبهه در نمازهای جمعه و اماکن عمومی - و چه به صورت جنس و تدارک جنگی، یکی دیگر از تجارب اقتصادی حاصل از جنگ بود.

در جریان جنگ، جمع‌آوری و هدایت کمک‌های مردمی به صورت جالبی تکامل پیدا کرده، از هرز رفتن کمک‌های جنسی مردم کاملاً جلوگیری شد. اگر صدام با گرفتن متجاوز از ۶۰ میلیارد دلار از رژیم‌های مرتجع منطقه، نیازهای مالی اقتصاد وابسته‌ی خویش را تأمین کرد، انقلاب اسلامی با تکیه‌ی وسیع بر کمک‌های مردمی، توانست منبع قوی مالی تدارکاتی را برای نبرد دراز مدت و مردمی خویش فراهم نماید.^{۱۰}

۱۳. تجارب نظامی

تجاوز رژیم امریکایی صدام به مرزهای جمهوری اسلامی، با انگیزه‌ی نابودی انقلاب اسلامی در منطقه‌ی حساس خاورمیانه، زمینه‌ی مساعد را برای انسجام و آبدیده شدن نیروهای نظامی ما فراهم کرد. اولین تجربه‌ی ما در این درگیری گسترده‌ی نظامی، لزوم هماهنگی بین کلیه‌ی نیروهای نظامی بود. حرکت بر اساس این تجربه، موجب موفقیت‌های بیش‌تر نظامی می‌شد؛ به طوری که متناسب با میزان هماهنگی نیروهای نظامی، پیروزی‌های نظامی افزایش می‌یافت.

یکی دیگر از تجارب ما، تکیه بر قدرت «ایمان» در نبرد با صدام بود. اساساً در پیروزی عملیات نظامی، عامل انسانی در میان سایر عوامل - یعنی قدرت آتش و قدرت تحرک واحدهای عملیاتی - نقش محوری داشت؛ خصوصاً که حاکمیت ایمان مذهبی بر نیروهای انسانی موجب آن چنان قدرتی می‌شود که قدرت سلاح را از محوریت ساقط می‌کند. بر این اساس بود که در عمل، بسیج گسترده‌ی نیروهای مردمی و تسلیح و تشکیل آن‌ها برای تداوم یک جنگ طولانی و فرسایشی به

کار گرفته شد، و این مهم‌ترین تجربه‌ی پیروزمند جنگ بود. از تجارب نظامی دیگر ما، آموزش در حین عملیات، جذب نیرو در جریان نبرد، و شناسایی کادرهای مردمی و ارتقای آن‌ها و کادر سازی در حین عملیات پی در پی و طولانی ما بود. تکوین مهندسی رزمی در جریان نبرد و مشخص شدن ضرورت‌های آن و به‌کار گرفتن تجارب کسب شده در حین عملیات و در عملیات بعدی، یکی دیگر از تجارب حاصل از جنگ بود. تجارب دقیق و ظریف ما در جنگ، توانست پیروزی‌های مراحل بعدی عملیات ما را بسیار آسان کند.

امیدواریم که رزمندگان اسلامی در سپاه و ارتش و بسیج و سایر نیروهای نظامی و مردمی، تجارب حاصل از جنگ را خصوصاً در مسایل نظامی، جمع‌آوری و تدوین کنند، تا بتوان این دستاوردهای گرانقدر را در واحدهای آموزشی و تشکلهای نظامی به‌کار گرفت.

۱۴. تجارب فرهنگی

مهم‌ترین تجارب فرهنگی در دوران دفاع مقدس، مهار فرهنگ سرمایه‌داری و رفاه‌طلبی و ترویج فرهنگ زهد و ساده‌زیستی بود؛ چرا که بستر فرهنگی مبارزه با دشمن بر اساس تعالیم اسلام، زهد و قناعت و ساده‌زیستی است. امام راحل (ره) نیز به شدت مراقب نفوذ تفکر سرمایه‌داری در بدنه‌ی نظام و دفاع مقدس بودند، که در تعبیری زیبا فرمودند: «آنان که رفاه‌طلبی با مبارزه را قابل جمع می‌دانند، آب در هاون می‌کوبند و با الفبای مبارزه بیگانه‌اند.»^{۱۱}

افسوس که بعد از دفاع مقدس این فرهنگ زیبا که می‌توانست بستر سازندگی کشور هم باشد، مورد آماج دنیاخواهی سرمایه‌داران و مدیران رفاه‌طلب قرار گرفت و اکنون اثری از آن باقی نیست.

۱۵. تحکیم وحدت ملی

از برکات مهم دفاع مقدس، تحکیم وحدت ملی بین آحاد ملت به ویژه گروه‌ها و احزاب سیاسی کشور بود؛ به طوری که همگان منافع حزبی و صنفی خود را در خدمت مصالح نظام و امنیت کشور قرار داده بودند.

آن چه که توانست به انقلاب اسلامی ما مصونیت لازم را ببخشد، برکات و اثرات مثبت جنگ تحمیلی بود، که خداوند در سایه‌ی رهبری حکیمانه و خردمندانه‌ی امام(ره) به مردم ایران ارزانی داشت و درحقیقت، هشت سال جنگ حق، بیمه‌ای بود که باید پرداخت می‌شد تا انقلاب اسلامی در مسیر اسلام ناب محمدی پایدار بماند و الحق خون بهای تمامی شهدای جنگ تحمیلی، تداوم و استمرار حرکت اصیل انقلاب اسلامی بود؛ چنان که امام(ره) در خصوص جنگ می‌فرمایند: «هر روز ما در جنگ برکتی داشته‌ایم که در همه‌ی صحنه‌ها از آن بهره جسته‌ایم. ما انقلابمان را در جنگ صادر نموده‌ایم؛ ما مظلومیت خویش و ستم متجاوزان را در جنگ ثابت نموده‌ایم؛ ما در جنگ پرده از چهره‌ی تزویر جهان خواران کنار زدیم؛ ما در جنگ، دوستان و دشمنانمان را شناختیم؛ ما در جنگ ابهت دو ابر قدرت شرق و غرب را شکستیم؛ ما در جنگ ریشه‌های انقلاب پربار اسلامی‌مان را محکم کردیم؛ ما در جنگ حس برادری و وطن دوستی را در نهاد یکایک مردمان بارور کردیم؛ ما در جنگ به مردم جهان و خصوصاً مردم منطقه نشان دادیم که علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها سالیان سال می‌توان مبارزه کرد؛ و از همه‌ی این‌ها مهم‌تر، استمرار روح اسلام انقلابی، در پرتو جنگ تحقق یافت.»^{۱۲}

۱۶. رسوایی لیبرال‌ها و منافقین

یکی از خطرهایی که به طور جدی، انقلاب اسلامی را تهدید می‌کرد، افتادن انقلاب به دام لیبرال‌ها بود؛ چنان که امام(ره) می‌فرمایند: «من امروز بعد از ده سال از پیروزی انقلاب اسلامی، همچون گذشته اعتراف می‌کنم که بعضی تصمیمات اول انقلاب، در سپردن پست‌ها و امور مهم کشور به گروهی که عقیده‌ی خالص و واقعی به اسلام ناب محمدی نداشته‌اند، اشتباهی بوده است که تلخی آثار آن به راحتی از میان نمی‌رود... و الان هم سخت معتقدم که آنان به چیزی کم‌تر از انحراف انقلاب از تمامی اصولش و حرکت به سوی امریکای جهان‌خوار، قناعت نمی‌کنند... و ما هنوز چوب اعتمادهای فراوان خود را به گروه‌ها و لیبرال‌ها می‌خوریم.»

در این مسیر، می‌بینیم که یکی از برکت‌های جنگ تحمیلی، سپردن نقش اصلی نظام در تصمیم‌گیری‌ها به دست نیروهای انقلابی است و این جنگ تحمیلی است که لیبرال‌ها و مرفهان بی‌درد را

رسوا می‌سازد؛ همان گونه که در صدر اسلام نیز رسوا ساخت.

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «و آنگاه که سوره‌ای نازل شود که به خدای یگانه ایمان آورید و درکنار پیامبر جهاد کنید، ثروتمندان و مرفهان از تو اجازه می‌خواهند و می‌گویند، بگذار ما با نشستگان بمانیم. راضی شده‌اند که با پیران و امانده باشند و بر قلب‌هایشان مهر زده شده تا (حقایق را) درک نکنند.»

از دیگر برکات جنگ، بر ملا شدن چهره‌ی واقعی منافقین بود؛ به طوری که با کنار کشیدن گروه‌های سیاسی عمدتاً چپ‌گرا از صحنه‌های نبرد، آن‌هم با دلایل و توجیهات بی‌اساس، مردم پی به ماهیت منحرف این گروه‌ها بردند؛ همچنان که پیش از این و در صدر اسلام، چهره‌ی پلید منافقین داخلی، نظیر دار و دسته‌ی «عبدالله ابن ابی» و یهودیان «بنی قریظه» مشخص گردیده بود.

خداوند می‌فرماید: «آنچه در روز تلاقی دو گروه به شما رسید، به اذن خدا بود تا مؤمنان را معلوم کند و آنان را که نفاق ورزیدند نیز بشناساند. به آن‌ها گفته شد بیایید و در راه خدا بجنگید و یا دفاع کنید؛ گفتند: اگر جنگ می‌دانستیم، از شما پیروی می‌کردیم. آنان امروز به کفر از ایمان نزدیک‌ترند. با دهان‌هایشان چیزهایی می‌گویند که در قلب‌هایشان نیست و خدا به آن چه کتمان می‌کنند، آگاه‌تر است.»^{۱۳}

۱۷. آزمون روشنفکری

جنگ، عرصه‌ی امتحانی سخت را برای جریان روشنفکری ایران فراهم نمود، تا آیندگان با مرور بر کارنامه‌ی برخورد جریان روشنفکری با دفاع مقدس، بیماری روشنفکری در ایران را دریابند و هرگز به دام آن گرفتار نشوند.

مخاطب ما، روشنفکری که نخواهد در سنت روشنفکری خویش تجدید نظر نماید، نیست، بلکه مخاطب ما آیندگان هستند و نیز به اصطلاح روشنفکرانی که جرأت و اراده‌ی نقد دیدگاه‌های خویش را داشته باشند. روشنفکری در ایران هرگز اصیل و ریشه‌دار نبوده است. جریان روشنفکری در ایران همزاد غربزدگی بوده است؛ چرا که در بستر اندیشه و تفکر غرب تولد یافت. روشنفکری در ایران بیش از آن‌که جریان اصیل و ریشه‌دار باشد، جریان مقلد به شمار می‌رود. روشنفکر؛

تقلید کورکورانه، مردم‌گریزی و سنت‌ستیزی را ویژگی ذاتی روشنفکری می‌داند. دردها، دغدغه‌ها و آرزوهای روشنفکر نیز از جنس دیگر است. روشنفکر غربی از واقعیات به دور بوده و با توهومات خویش مأنوس می‌باشد. او هرگز در میان توده‌ی مردم راه پیدا نکرد و توده‌ی مردم نیز هرگز از روشنفکر بیمار پیروی ننمود. هر چند این واقعیت در انقلاب ظهور یافت، اما هشت سال دفاع مقدس، غبار هر گونه شک و تردید را در این باره بر طرف نمود. روشنفکر اگر در انقلاب حرف مردم را با شگفتی و ناباورانه به نفع خویش تفسیر می‌کرد، در جنگ به گوشه‌ای خزید و مردم‌ستیزی خویش را آشکار نمود.

جنگ، تجلیگاه ارزش‌های انقلاب بود و از همین رو به خوبی ثابت نمود که دردهای روشنفکر در انقلاب، دردهای دیگری بود و راه روشنفکر از راه مردم از همان ابتدا جدا بود. ای کاش دغدغه‌ی روشنفکر، درد مردم بود، که در آن صورت می‌گفتیم در شناخت درد مردم دچار بیراهه شده‌اند، اما چه کنیم که روشنفکر بیمار روش خود را بر دشمنی با دین، سنت‌ها و اعتقادات مردم بنا نموده است. روشنفکر در هشت سال دفاع مقدس، نه تنها به زبان نیز مردم را همراهی و یاری نکرد، بلکه گاه زبان به ملامت و شکایت نیز می‌گشود؛ حتی آنان که دایم خود را دردمند وطن و ایران نشان می‌دادند، در آزمون تاریخی دفاع مقدس مردود شدند. در اصل، آن چه در جنگ تحمیلی هدف هجوم قرار گرفته بود، دین و انقلاب برخاسته از آن بود و ملت نیز نه فقط به قصد دفاع از میهن، بلکه آگاه از قصد و نیت دشمن، به دفاع از اعتقاد و دین خویش به پا خاسته بود؛ چیزی که روشنفکر با آن میانه‌ی خوبی نداشت.

بیماری جریان روشنفکری در ایران که همان غریزدگی ناشی از خودباختگی بوده است، بی‌ارتباط با خسارت فرهنگی ناشی از شکست در جنگ‌های دویست ساله‌ی اخیر که پیش‌تر به آن اشاره شد، نیست. مقاومت و پیروزی افتخارآمیز ملت ایران در دفاع مقدس، می‌تواند خسارت آن شکست‌ها را جبران کند و خودباختگی را به خودباوری تبدیل نماید و روشنفکر رمیده از مردم را به آغوش ملت برگرداند.^{۱۴}

۱۸. تأثیر در نگرش‌های علمی و پژوهشی دانشگاه‌ها و مراکز عالی کشور

تحول در حوزه‌ی صنایع دفاعی، این باور را در مراکز دانشگاهی و علمی - پژوهشی کشور به وجود آورد که خواستن توانستن است. همچنین مقابله با اتکای به بیگانه در امر فناوری‌های جدید و درک فرایند رشد فناوری توسط متخصصان و نخبگان داخلی، استقلال علمی در دانشگاه‌ها را رقم زد، و همگان می‌دانند که این استقلال مرهون فرهنگ خودباوری بود که در اندیشه‌ی رزمندگان ما در دوران دفاع مقدس تجلی کرد.

از انصاف به دور است اگر دستیابی به سلول‌های بنیادی و دانش هسته‌ای توسط پژوهشگران و اندیشمندان ایرانی را متأثر از فرهنگ خودباوری و خلاقیت دوران دفاع مقدس ندانیم؛ چنان که بارها و بارها رهبر معظم انقلاب اسلامی به این حقیقت اشاره فرموده‌اند.

۱۹. آزمون کارآمدی نظام جمهوری اسلامی

هنوز مدت زیادی از پیروزی انقلاب سپری نشده بود و نظام دینی نخستین تجربه‌های خود را پشت سر می‌گذاشت که جنگ به عنوان پدیده‌ای فراگیر، خود را در ابعاد وسیع سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بر جامعه تحمیل نمود و زمینه‌ی آزمون سخت را برای کارآمدی نظام نوپای جمهوری اسلامی فراهم آورد. به چالش کشاندن نظام جمهوری اسلامی از آغاز پیروزی انقلاب، همواره هدف قدرت‌های استکباری بود؛ چرا که انقلاب در ایران و گسترش آن در منطقه، منافع آنان را به خطر افکنده بود و آنان در پیگیری این هدف شوم، به تأثیر مخرب جنگ امید زیادی داشتند. جنگ در حالی آغاز شد که مشکلات اقتصادی و محرومیت‌ها، نزاع‌های سیاسی، کارشکنی گروهک‌ها، ترور و خرابکاری، کمبود نیروی انقلابی و متخصص، و تحریک قومیت‌ها، نظام را رنج می‌داد و انقلاب را تهدید می‌کرد.

با مروری بر حوادث و رویدادهای آن زمان، در می‌یابیم که همان عواملی که در پیروزی انقلاب نقش ایفا نمودند، همان‌ها نیز بزرگ‌ترین سهم را در حفظ انقلاب و نجات آن در شرایط بحرانی بعد از پیروزی داشتند: «اسلام، مردم، امام (ره)». ایمان مردم، بار دیگر به منزله‌ی «سیمان اجتماعی» فراتر از روحیه‌های تفرقه‌انگیز برخاسته از تفاوت‌های زبانی، نژادی و مذهبی، مردم را به یکدیگر

پیوند داد و از آنان جمعیتی واحد ساخت. آن چه ایران را نجات داد، نه «ایران» و نه «زبان»، بلکه «اسلام» بود. این نکته در طول دوران دفاع مقدس بروز و ظهور کامل یافت. در این مورد وصیت‌نامه‌های شهدا به عنوان اسنادی تاریخی و ارزشمند، هیچ جای شک و تردید باقی نمی‌گذارد.

حضور مستمر و پرقوت مردم در همه‌ی عرصه‌های سخت، حکایت از این واقعیت دارد که بزرگ‌ترین پشتوانه برای دولت‌ها مردم هستند.

پشتیبانی بی‌دریغ مردم از مسؤولان، از آن جهت بود که مسؤولان از متن مردم برخاسته بودند و خود را خدمت‌گزار آنان دانسته، تعهد و صداقت خویش را به اثبات رساندند و موجبات اعتماد مردم را فراهم نمودند. بدون همکاری مردم با مسؤولان، گذشتن از بحران‌های سخت اقتصادی، با وجود هزینه‌های سنگین جنگ تحمیلی و تحریم‌های اقتصادی، ممکن نبود. البته بودند کسانی که با سوء استفاده از وضعیت اقتصادی دوران جنگ، ثروت‌های هنگفت و نامشروعی کسب کردند، اما توده‌ی مردم با درک وضعیت سخت جنگ، به وسیله‌ی کاهش چشمگیر مصرف و گرایش به قناعت و صرفه جویی، در رفع موانع و مشکلات، با مسؤولان همکاری نمودند.

نقش مردم، تنها محدود به پشت جبهه نبود، بلکه اصولاً نیروهای مسلح بدون استفاده از نیروهای داوطلب مردمی نمی‌توانستند جنگ را اداره نمایند. در همان ماه‌های ابتدای جنگ، ناکارآمدی روش‌های متداول و کلاسیک جنگ به اثبات رسید و ایران تنها زمانی از بن بست خارج شد که خیل عظیم نیروهای مردمی وارد صحنه شدند و طرح‌های نو، ابتکارات و خلاقیت‌های آن‌ها در عرصه‌ی نبرد اجازه‌ی اجرا یافت.

در مورد نقش رهبری در روند تحولات و اداره‌ی جنگ، باید توجه داشت که ضروری است از یک سو ویژگی‌های شخصی حضرت امام(ره) مورد توجه قرار گیرد و از سوی دیگر شخصیت حقوقی ولی فقیه و نقش مؤثر آن در رفع مشکلات در نظر گرفته شود. از جهت شخصیتی، حضرت امام(ره) دارای ویژگی‌های منحصر به فرد و بی‌نظیری بودند. جدا از جنبه‌ی علمی، شجاعت و بی‌باکی، توان بالا در ایجاد وحدت و همدلی بین نیروها و مردم سالاری دینی و سربلندی، این الگوی نوین را در اداره جامعه به اثبات رساند. بی‌تردید مطالعه و بررسی نحوه‌ی اداره و رفع معضلات جامعه در آن دوران، می‌تواند الهام‌بخش مدیران و کارگزاران نظام جمهوری

اسلامی باشد.^{۱۵}

۲۰. تأثیر در حوزه‌ی هنر و ادبیات

آموزه‌های حماسی به ویژه اخلاق و سیره‌ی رزمندگان، تأثیری مستقیم در حوزه‌ی هنر و ادبیات کشور داشته است و به جرأت می‌توان گفت که ادبیات حماسی - عرفانی در این دوره تولدی دوباره یافت، و حتی فضای ذهنی هنرمندان و فیلمنامه‌نویسان را تحت تأثیر و تصرف خود در آورد. اگر چه هنر کلاسیک و آکادمیک در هماهنگی خود با ادبیات دفاع مقدس بسیارکند حرکت می‌کرد، اما هنرمندانی که فارغ از معیارهای کلاسیک به خلق سوژه‌های ادبی و هنری دست زدند، به خوبی درخشیدند. ادبیات مقاومت، شاخه‌ای از فرهنگ و هنر جنگ است. شعر، داستان کوتاه، رمان، خاطره و فرهنگ جبهه، همه بخش‌هایی از ادبیات جنگ هستند. این نوع ادبیات از جنبه‌های گوناگون قابل بررسی است. شاید نخستین محور به لحاظ ترتیب منطقی، تبیین مفهوم یا تعریف آن باشد.

عده‌ای ممکن است آن را ادبیات جبهه و جنگ، یعنی ادبیات حماسی صرف تلقی کنند، یا ممکن است گروهی دیگر هویت وجودی چنین مقوله‌ای را در عرصه‌ی ادبیات منکر شوند و با بی‌اعتنایی از کنار آن بگذرند، ولی واقعیت این است که ادبیات مقاومت همزمان با شروع جنگ تحمیلی پا به عرصه‌ی وجود نهاد و برخاسته از فضای معنوی و حماسی ویژه‌ی جبهه‌ها و نیز شرایط حاکم بر جامعه بود، که در آن، بخشی از افکار، اعتقادات، روابط و عاداتی که در جبهه‌ها وجود داشت، تجلی پیدا کرد. این ادبیات در عرصه‌ی گفتار (زبان)، «نوشتار» (قلم) و رفتار به عنوان فرهنگ عمومی جبهه‌ها، نشان دهنده‌ی قسمت اعظم رفتار و محتویات ذهنی، روحیه و افق فکری، و ذوق و سلیقه‌ی رزمندگان جبهه‌ها در طول سالیان دفاع مقدس است.

خاستگاه ادبیات جنگ؛ زمینه‌های روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و معرفتی بودند که به گونه‌ای در جنگ شکل گرفته و ریشه یافتند. این که چرا در دوره‌ی جنگ، نویسندگان و پدیدآورندگان آثار ادبی به آفرینش این گونه آثار روی آوردند، نکته‌ای است که با نگاهی به شخصیت انسانی افراد، که متأثر از محیط پیرامون آنان است، می‌توان آن را دریافت. جنگ با همه‌ی تحولات و جنبه‌های

گوناگون و تأثیرگذاری‌هایش، طبعاً زمینه‌ی مناسبی برای نگاه نوین صاحبان اندیشه و ذوق و استعداد ادبی فراهم کرده بود.

خاطره‌های رزمندگان، اولین و مهم‌ترین آثار مربوط به ادبیات مقاومت را تشکیل می‌دهد. همچنین شاعران بسیاری در مورد جبهه‌ی جنگ و رزمندگان و مسایل متعدد مربوط به جنگ شعر سرودند و داستان نویسان نیز بر مبنای زمینه‌های واقعی و پیش فرض‌های ذهنی خود به خلق آثار کوتاه و بلند پرداختند.

سینمای جنگ، تکمیل‌کننده‌ی ادبیات جنگ در کشورمان شد، که به سینما و هنر دفاع مقدس شهرت یافت. در سینما، نمایش و موسیقی دوران جنگ، از ارزش‌هایی که جنگ مدافع آن‌ها بود، دفاع و پشتیبانی می‌شد؛ ارزش‌هایی که درون مایه‌ی جنگ را تشکیل می‌دادند.

در حالت‌های عادی معمولاً افراد رفتارهای معمولی و مشخص از خود نشان می‌دهند و مردم همانند افرادی که در حال دوچرخه سواری هستند، وضعیت خودشان را به خوبی درک نمی‌کنند، ولی وقتی بخواهند بایستند و فکر کنند، آن وقت متوجه شرایط موقعیت و محیط پیرامون خود می‌شوند، اما در دوره‌ی تحولات چشمگیر مانند انقلاب و جنگ، امکان کالبد شکافی برخی از مسایل و رویدادهای ویژه فراهم می‌شود. سینماگران و هنرمندان در دوران جنگ احساس وظیفه و تکلیف می‌کردند و تلاش می‌نمودند که با امکانات موجود، جنگ و آثار آن را برای مردم و نسل آینده نشان داده و باقی بگذارند.

بر اساس آن چه تاکنون در این نوشتار آمده، مشخص شد که جنگ تحمیلی با وجود این که مردم ایران را از یک دوره‌ی حساس بازسازی محروم کرد و ضربه‌های اقتصادی، اجتماعی و انسانی فراوانی بر کشور وارد نمود و نیروهای بسیاری را از تلاش برای سازندگی بازداشت، اما دستاوردهای بزرگی در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و هنری به همراه آورد که در موقعیت‌های عادی، بی‌تردید این عرصه‌ها ناپیموده باقی می‌ماند.

به طور کلی باید گفت که نتایج ارزشمند و تجربه‌های خوبی از جنگ به دست آمده است. چون از نقطه آغاز شروع تا پایان جنگ، مضامین بکر و سوژه‌های دست نخورده برای ثبت و ضبط خالقان آثار هنری وجود داشته است. جنگ تحمیلی به لحاظ تفاوت‌های انکارناپذیرش با سایر جنگ‌ها و ویژگی‌های منحصر به فردی که داشت، توانست از این موقعیت بیش‌تر بهره‌مند شود.

برآورد دستاوردهای هنری در جنگ، گر چه همانند دیگر پیامدهای جنگ نسبی است، اما این دستاوردها قابل تعمیم و گسترش است و می‌توان با مطالعه‌ی دقیق و نگاهی جامعه‌شناختی، به شناخت بیش‌تری در این زمینه دست یافت.

در سال‌های جنگ تحمیلی (۱۳۶۰-۱۳۶۷) نزدیک به ۵۰ فیلم سینمایی بلند با مفهومی جنگی ساخته شد. موضوع بندی این فیلم‌ها عبارتند از: فیلم‌هایی که همه یا بیش‌تر صحنه‌های آن‌ها در جبهه می‌گذرد، فیلم‌های تبلیغاتی - جنگی، فیلم‌های خانوادگی - جنگی، فیلم‌های کمدی - جنگی و فیلم‌هایی که بیش‌تر صحنه‌های آن‌ها در ارتباط با جنگ نیست. البته پس از پایان جنگ نیز فیلم‌های بسیاری با مضامین جنگی تهیه شده و تنها در سال ۱۳۶۸، ۱۰ فیلم با مضامین جنگی و یا در ارتباط با موضوع‌های جنگ ساخته شد.^{۱۶}

۲۱. تکامل سازمان ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

شکی نیست که امروز مسلمانان در شرایطی زندگی می‌کنند که قدرت‌های بزرگ از طریق اعمال تجاوزکارانه و سلطه‌گری بر آن‌ها حکومت می‌نمایند. آن‌ها سعی دارند با ترویج زندگانی مادی و حیوانی در جوامع وابسته، مردم را تخدیر کرده، به هر نحو ممکن منافع نامشروع خود را تأمین نمایند. از این‌رو جامعه‌ی اسلامی که نمی‌بایست به کسی ظلم کند و یا زیر بار ظلم کسی برود، می‌باید قدرت کافی برای دفاع از خود داشته باشد؛ چنانچه قرآن کریم می‌فرماید: «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِباطِ الْخَيْلِ ترهبون به عدو الله و عدوكم»

این آیه در واقع فلسفه‌ی وجودی نیروهای نظامی را به صورتی کلی و زیبا بیان می‌کند. در حالی که «عدوكم و عدو الله» وجود دارد، نیروهای نظامی اسلام باید در نهایت قدرت و کفایت آماده‌ی مقابله و نبرد مقدس خود باشند.

اما متأسفانه چنان که ذکر شد، اکثریت جوامع اسلامی این مسأله‌ای مهم را فراموش کرده، دولت‌های آنان در خدمت استکبار جهانی در آمده است. در حال حاضر تنها در ایران است که نیروهای نظامی دارای ایمان و عقیده‌ی درست بوده، به طور مستقل و در جهت مواضع اسلام و منافع کشور عمل کرده و تن به فرمان هیچ سلطه‌جوی مستکبری نسپرده‌اند. بعد از انقلاب اسلامی،

رژیم شاهنشاهی تبدیل به جمهوری اسلامی گردید و بدین ترتیب، ایدئولوژی مقدس اسلام جای خود را در همه جا باز کرد. مردم که خود عاشقانه به سوی اسلامی کردن کشور گام برداشته بودند، نمی‌توانستند ارزش‌های قبلی را پذیرا باشند. از این رو تحولات معنوی در همه‌ی ابعاد به وجود آمد. در ارتش نیز عامل جدیدی چهره نشان داد و آن عنصر عقیده و مکتب بود، که هم در داخل اقشار ارتش و هم در نیروهای مؤمن و مخلص و جوان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دیده می‌شد. سپاه پاسداران که نهادی جوشیده از متن انقلاب و نیازها و ضرورت‌های آن بود، در ابتدا تجربیات لازم رزمی را نداشت. البته ارتش هم که دارای تجربیات کلاسیک بود، در عمل توان کافی برای مقابله با صدامیان نداشت. با شروع جنگ تحمیلی بود که سپاه و ارتش توانستند در جبهه مراحل تکاملی خود را طی کنند، و بدون هیچ تردیدی همکاری سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش نقش بسیار والایی در تحصیل پیروزمندی‌های رزمندگان داشت. این رزمندگان توانستند با پایمردی و ایثار خون و جان خود، کلیه‌ی جبهه‌ها را از حالت انفعالی و تدافعی اولیه خارج ساخته، ابتکار عمل را در دست گیرند.^{۱۷}

۲۲. خلق زیبایی‌ها

اگر چه جنگ، ظاهری زشت و هراسناک دارد، اما کیمیاگرانی در هشت سال دفاع مقدس پیدا شدند که صحنه‌هایی زیبا آفریدند و همانند سفیر کربلا که در پاسخ عبیدالله بن زیاد فرمود: «ما رأیت الا جمیلاً» از مرگ و خون، زیبایی خلق نموده و میدان مرگ را به همایش دعا و نیایش با پروردگار تبدیل نمودند و اسرار قرآن و ادعیه‌ی معصومین (علیهم السلام) را بر دل‌های پاک و مستعد حقیقت گشودند.

تا پیش از دفاع مقدس، هر دو اردوگاه کمونیسم و امپریالیسم برای مردم دنیا جا انداخته بودند که «دین، افیون توده‌ها است» - و امروز هم کسانی آن را نشخوار می‌کنند - اما از زیبایی‌های جنگ تحمیلی آن بود که قدرت «دین» را در تقویت عزم عمومی برای دفاع از وطن به رخ جهانیان کشید و دنیا فهمید که با الله اکبر و یا زهرا (س) و یا حسین (ع) می‌توان معجزه کرد.

ما به خوبی به یاد داریم در آغاز جنگ نابرابر علیه ایران اسلامی، یک روزنامه‌ی چاپ پاریس به

طعنه نوشت: «ایرانی‌ها، معتقد به معجزه هستند؛ مگر معجزه‌ای سراغ ایرانیان بیاید و آنان را از این مهلکه نجات دهد.» همچنین روزنامه‌ی دیگری در اروپا نوشت: «همچنان که خورشید در حرکت است، نیروهای عراقی نیز در حرکتند و هیچ چیز مانع حرکت آنان نمی‌شود.»

در این سوی مرز نیز بسیاری از کسانی که این روزها طلبکارانه به میدان آمده‌اند و می‌خواهند ارزش‌های دوران دفاع مقدس را به موزه بسپارند، همان آیه‌های یأس را تکرار می‌کردند، اما همه دیدند که واقعاً «دین» معجزه کرد و ایرانی سلحشور را چنان برانگیخت که باعث حیرت جهانیان گردید.

نمودار شدن قدرت دین به عنوان عامل اصلی حفظ عزت و اقتدار ملی، از دیگر زیبایی‌های جنگ شد. پاسداشت این زیبایی، حتی اگر جز به ملیت نیندیشیم، ضروری می‌نماید. رزمندگان و ایثارگران و در رأس آن‌ها شهیدان آن دوران، از جمله زیبایی‌های دفاع مقدس به شمار می‌آیند.

صد افسوس که بعضی از ما با داستان خویش در حال تخریب آن گذشته‌ی پر افتخار هستیم و ناخواسته به دام کسانی افتاده‌ایم که دوران پرافتخار دفاع مقدس را برای مردم ایران از بی‌افتخارترین دوره‌های زندگی آن‌ها می‌دانند؛ و برخلاف وصیت‌نامه‌ی امام راحل، پیشکسوتان شهادت و خون، نه در پیچ و خم زندگی روزمره که زیر چرخ‌های خودخواهی‌های گروهی و دعوای بی‌اساس سیاسی به فراموشی سپرده می‌شوند و بر اساس پیش بینی تاریخی امام(ره)، در معرض سؤالند که چرا مرگ بر امریکا گفتید؟ چرا با صدام جنگیدید؟!

بر این اساس، صورت جنگ هشت ساله و دفاع مقدس ما بر خلاف همه‌ی جنگ‌های دنیا، نه به رنگ سیاه و ویرانی، بلکه به رنگ‌های زیبای حقیقت، انسان دوستی، صداقت، ایثار، عشق، وفا، شجاعت و در یک کلام «رنگ خدا» است و حذف «رنگ خدا» از زندگی ایرانی مسلمان، یعنی پایان همه چیز.

یاد یاران پر از خاطره خاموش مباد

نامشان از دل ما و تو فراموش مباد^{۱۸}

۲۳. تکرار عاشورا و تجلی شهادت

کسانی که عاشق کربلا و حماسه‌ی عاشورا بودند، به وضوح تکرار عاشورا و کربلای حسینی را در دوران دفاع مقدس مشاهده نمودند. به تعبیر امام راحل (ره)، جنگ ما تکرار عاشورا بود. همه‌ی مفاهیم حماسی عاشورا در رزم و حماسه‌ی سلحشوران تفسیر شده بود و رمز و راز شهادت بر قلوب جوانان عاشق گشوده گشت؛ به طوری که برای ملاقات با خدا و شهیدان کربلا سر از پا نمی‌شناختند.

«شهادت» در کنار تأثیر عظیم فرهنگی، معنوی، سیاسی و ...، دارای اثرات ارزشمند اجتماعی نیز می‌باشد. جامعه‌ی بشری برای مبارزه با شیاطین و قرار گرفتن در «صراط مستقیم» باید با ضد ارزش‌ها، ناهنجاری‌ها، ظالمان و ستمگران به جهاد برخیزد و این میسر نیست، مگر با داشتن روحیه‌ی شهادت‌طلبی.

شهید مرتضی مطهری می‌نویسد: «شهید، منطق ویژه‌ای دارد، منطق شهید را با منطق افراد معمولی نمی‌شود سنجید... منطقی است آمیخته با منطق عشق از یک طرف، و منطق اصلاح و مصلح از طرف دیگر؛ یعنی دو منطق را اگر با یکدیگر ترکیب کنید، منطق مصلحی دلسوخته برای اجتماع خودش، و منطق عارفی عاشق لقای پروردگار خودش ... آری؛ منطق شهید، منطق دیگری است.»

امام راحل (ره)، عظیم‌ترین دستاورد دفاع مقدس را تحول روحی و معنوی در جامعه می‌دانستند. حق‌طلبی، ایثار و فداکاری، قناعت و ساده‌زیستی، انفاق و بالاخره شهادت‌طلبی، از جمله ارزش‌هایی بود که می‌توان از آن به عنوان میراث انقلاب اسلامی یاد نمود. این ارزش‌ها در دوران دفاع مقدس به شدت تقویت گردید. خاطرات زندگی فرماندهان و رزمندگان در جبهه و پشت جبهه، مصادیق عینی رفتارهای متعالی اخلاقی را در اختیار نسل بعد از جنگ قرار می‌دهد. وصیت‌نامه‌های شهدا، حکایت از معنویت و معرفت بالای شهدای دفاع مقدس دارد.

متأسفانه گاه معرفی زندگی و سیره‌ی شهدا به صورت ناقص و یک بعدی صورت می‌گیرد و بر همین اساس، این خطر وجود دارد که تصویری غیر واقعی، تک بعدی و دور از دسترس از شهدا در ذهن آیندگان نقش گیرد. از سوی دیگر، گاه به دلیل این که امانتداران میراث شهدا، آینه داران

صادقی نیستند، تصویر حقیقی شهدا پنهان می‌ماند. اینان باید توجه داشته باشند که نسل‌های بعد از جنگ، سیمای شهدا را در سیره‌ی آن‌ها جستجو می‌کنند، از این رو دایم باید اعتقاد و رفتار خویش را با شهدا محک بزنند.

سیره‌ی شهدا، ملاک و معیار خوبی برای نقد وضعیت فعلی بسیج است. شجره‌ی طیبه‌ی بسیج نیز ممکن است دچار آفت گردد و تنها با معیار «تفکر بسیجی» می‌توان آفات بسیج امروز را زدود. توجه به سیره‌ی شهدا از آن جهت اهمیت دارد که حاملان حقیقی تفکر بسیجی، شهدا بودند. میراث معنوی و اخلاقی دفاع مقدس، تنها به سیره‌ی شهدا منحصر نمی‌گردد، بلکه مادران و پدرانی که با اخلاص و اعتقاد و عشق به اسلام، پاره‌های وجود خویش را در راه خدا فدا می‌کردند و به این ایثار و فداکاری افتخار می‌نمودند، الهام‌بخش صبر و ایمان عجیبی هستند که قلم از بیان آن عاجز است. با زنده نگه داشتن یاد و خاطره‌ی هشت سال دفاع مقدس، روح اعتماد به نفس و خودباوری در این ملت زنده می‌ماند، ارزش‌های معنوی تقویت می‌شود و با نورافشانی ستارگان آسمان آن حماسه‌ی جاوید، راه کمال هموارتر می‌گردد.

۲۴. سنگر سازان بی‌سنگر

از بالاترین نقطه‌ی مرزی ایران و عراق در آذربایجان غربی تا جنوبی‌ترین نقطه‌ی جبهه‌های جنگ، همه جا نیروهای جهاد سازندگی حضور فعال داشتند. هر جایی که رزمنده‌ای در حال پیشروی و نبرد بود، قسمت مهندسی جهاد درکنار او حاضر بود. قابلیت‌هایی که جهادگران صادق در زمینه‌های مختلف از خود نشان دادند، دشمن کوردل را به حیرت واداشت. سرعت عمل جهادگران در ایجاد خاکریزها و سنگرهای عظیم در حملات شدید دشمن و نیز احداث جاده و پل - به ویژه پل بعثت - از افتخارات فراموش نشدنی جهاد سازندگی در دوران دفاع مقدس است.

۲۵. سفیران آزاده

یکی از نتایج دفاع مقدس، اثبات ایمان و پایمردی جان بر کفان ایران اسلامی است که این موضوع را در سیاهچال‌های دوران اسارت به نمایش در آوردند. همه‌ی ما باید اعتقاد و پایبندی به

اسلام و ولایت را از این عزیزان سرمشق گرفته، به دیگران هم منتقل کنیم. دلاور مردان ما در زیر شکنجه‌های سخت و در میان مرگ و زندگی، حاضر نبودند حتی به صورت زبانی به مقدسات خود توهین کنند. این اعتقاد و ایمان زلال، که در واقع مرحله‌ی حق‌الیقین ایمان است، باعث حیرت شکنجه‌گران بعثی می‌شده است. به راستی اگر دفاع مقدس نبود، جوهر ایمان و روح پربلاغت آنان شناخته نمی‌شد.

دل به دریا زدن و دم نزدن می‌خواهد

هرکسی را نرسد زندگی طوفانی

۲۶. مشارکت فعال زنان

از افتخارات دوران دفاع مقدس، حضور پرشور زنان در همه‌ی صحنه‌ها به ویژه در امر پشتیبانی و امداد رسانی به جبهه است. زنان متعهد ما نه تنها با تربیت فرزندان مبارز، نیروی انسانی مورد نیاز جبهه‌ها را تأمین می‌کردند، بلکه با مشارکت فعال در امور پشتیبانی، وظیفه‌ی مضاعفی را عهده‌دار می‌شدند.

از همه مهم‌تر، همسرانی که جای پدر را در خانواده پر نموده، سرپرستی فرزندان شهید را عهده‌دار می‌گردیدند، در واقع زینب‌وار پرچم شهادت و ایثار را به دوش می‌کشیدند و امروز هم به عنوان آیه‌های مجسم ایثار و پیام آوران فرهنگ حماسه و شهادت بر ناصیه‌ی فرهنگ ما می‌درخشند.

۲۷. تأثیر در تحکیم روابط اجتماعی و روح برادری

از برکات دفاع مقدس، تقویت معنوی معاشرت‌ها و تحکیم روابط اجتماعی بود؛ به طوری که صمیمیت و برادری و صله‌ی رحم در بین مردم تقویت شده بود. ای بسا با حضور در مراسم بدرقه‌ی رزمندگان جهت اعزام به جبهه‌ها یا شرکت در مراسم تشییع شهدا، بسیاری از کینه‌ها و ناراحتی‌ها بین مردم بر طرف می‌شد و قطع رابطه‌ی چندین ساله‌ی خانواده‌ها را به دوستی مبدل می‌کرد و یا حضور در مزار شهیدان، پستی و زشتی دنیا طلبی را در مقابل دیدگان مجسم می‌نمود

و از همان جا انسان تصمیم می‌گرفت که برای هر کس که به سبب دنیا ناراحتی ایجاد کرده است، طلب حلالیت کند.

۲۸. تحکیم بنیان خانواده‌ها

یکی از برکات جنگ، تحکیم بنیان خانواده‌ها و تقویت روابط عاطفی اعضای آن بود و حتی اگر پدر یا فرزند خانواده‌ای شهید می‌شد، حضور معنوی او باعث تحکیم بنیان و تضمین امنیت خانواده می‌شد. در آغوش کشیدن رزمنده به هنگام خدا حافظی توسط اعضای خانواده، فضای سرشار از عاطفه و محبت را به جامعه تزریق می‌کرد. ای بسا افرادی که با دیدن این منظره‌ها متأثر شده، کانون سرد خانواده‌ی خود را با الهام از عواطف رزمندگان، به گرمی و احساس و مهربانی مبدل می‌کردند.

۲۹. تأثیر در فرهنگ عمومی کشور

از برکات دیگر دفاع مقدس، تسخیر فرهنگ عمومی کشور بود؛ به طوری که آنچه مورد توجه همگان بود، دفاع از کشور و تعقیب و تنبیه دشمن متجاوز بعثی بود. وقتی امام راحل (ره) فرمودند: «جنگ در رأس امور است»، به واقع همگان جنگ را در اولویت کارها و تصمیم‌گیری‌ها قرار داده بودند، و منافع شخصی و فردی، همه فدای مصالح جنگ شده بود.

فرهنگ جهاد و مبارزه، آن چنان بر افکار عمومی غالب شده بود که هر کسی ارزش و تأثیر اجتماعی و سیاسی خود را با توانایی‌های دفاعی خود تعریف می‌کرد و پیوند همه‌ی توفیقات و موفقیت‌ها با حوادث دفاع مقدس، اساس مناسبات اجتماعی و سیاسی را تشکیل می‌داد.

۳۰. شناخت دوست از دشمن

در دوران دفاع مقدس، صف مجاهدان از قاعدان جدا گردید. مدعیانی که به طمع قدرت و ثروت، انقلابی شده بودند، از ترس جان و مال خود به گوشه‌ای خزیدند و فرزندان خود را به کشورهای خارج فرستادند و به تعبیر امام راحل (ره)، تنها پا برهنگان و کسانی که درد فقر را چشیده بودند، تا پایان راه با ما بوده‌اند. همچنین امام راحل (ره) در این باره فرمودند: «ما در جنگ،

دوستان و دشمنانمان را شناخته‌ایم.»

۳۱. تجربه‌ی دفاع بازدارنده و همه‌جانبه

ما در جنگ از سوی دشمن غافلگیر شدیم و آمادگی برای دفاع در آغاز تجاوز سراسری دشمن وجود نداشت. بزرگ‌ترین درسی که از دفاع مقدس آموخته‌ایم، این است که همواره باید در اوج آمادگی دفاع بازدارنده باشیم. این استراتژی همچنان از سوی مسئولان مربوط دنبال می‌شود. در استراتژی دفاعی ما، تهاجم جایگاهی ندارد، بلکه سیاست ما بازدارندگی است، و در این سیاست، موازنه‌ی قوا شرط اصلی است، و استراتژی بازدارنده‌ی دفاعی در صورتی تحقق می‌یابد که این شرط مهم لحاظ شود.

۳۲. احیای نقش مساجد در دفاع مقدس

مساجد و ائمه‌ی جماعات، از بدو ظهور اسلام در نشر معارف اسلامی و استحکام حکومت اسلامی بسیار نقش آفرین بوده‌اند. در دوران پیروزی انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس، شاهد تأثیر شگرف مساجد در معرفی انقلاب اسلامی و ساماندهی نیروها به ویژه بسیج مردمی در دوران دفاع مقدس و نشر و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بودیم، که اهم آن‌ها عبارتند از:

۱- ۳۲. مسجد؛ اولین پایگاه حکومت اسلامی

هسته‌ی اولیه‌ی حکومت اسلامی در مسجد پی‌ریزی شده بود. زمانی که رسول اکرم - صلی الله علیه و آله - از مکه به مدینه هجرت کردند، با همکاری مهاجرین و انصار مسجد قبا را بنا نهادند و عملاً با احداث این مسجد، بنیان حکومت اسلامی شکل گرفت. حضور رسول خدا - صلی الله علیه و آله - در مسجد و رسیدگی به امور مردم در کنار برگزاری نماز و عبادت، جلوه‌ی خاصی به مسجد بخشیده بود. مسجد، همچنین مرکز تعلیم و تربیت دینی مسلمانان و فراگیری اصول حکومت داری به ویژه عدالت بوده است، از این رو قرآن کریم می‌فرماید:

«قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ

الَّذِينَ» ۱۹

«بگو: پروردگارم امر به عدالت کرده است، و توجه خویش را در هر مسجد و به هنگام عبادت به سوی او کنید و او را بخوانید؛ در حالی که دین خود را برای او خالص گردانیده‌اید.»

۲- ۳۲. مسجد، محور وحدت

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - همزمان با احداث بنای مسجد قبا، درس مشارکت و همدلی را عملاً به مسلمانان آموختند؛ به گونه‌ای که مهاجرین و انصار در احداث بنای مسجد دوشادوش هم کار می‌کردند و صفا و صمیمیت بین آن‌ها روز به روز بیش‌تر می‌شد. از این رو مسجد، محور وحدت و همدلی بود و مسجد ضرار که باعث تفرقه‌ی بین مؤمنان بود، ویران گردید.

«وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ

اللَّهِ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ...» ۲۰

«کسانی هستند که مسجدی ساختند برای زیان به مسلمانان و تقویت کفر و تفرقه افکنی مؤمنان و کمینگاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بودند.»
بنابراین، مسجد ضرار اصلاً مسجد نبود، زیرا اصالت و حقیقت مسجد بر پایه‌ی تقویت ایمان و وحدت بین مسلمانان است، نه تفرقه.

۳- ۳۲. تنها رسانه‌ی مطمئن

مسجد در صدر اسلام تنها مرکز اطلاع‌رسانی به مردم بود. خبر، حوادث و پیشامدهای مهم - مخصوصاً تصمیم برای غزوات - در مسجد به مسلمانان اعلام می‌شد. گاهی تصمیمات مهم حکومتی در مسجد به اطلاع مردم می‌رسید. مسلمانان هم تنها خبری را صحیح و معتبر می‌شمردند که از طریق مساجد و ائمه‌ی جماعات منتشر می‌شد.

مساجد، در دوران پیروزی انقلاب اسلامی نقش اولیه‌ی خود را بازیافتند؛ به طوری که خبرهای مهم انقلاب اسلامی - به ویژه اعلامیه‌ها و پیام‌های امام خمینی (ره) - از طریق مساجد به نیروهای انقلابی می‌رسید. همچنین در دوران دفاع مقدس، نیازهای جبهه - اعم از نیرو و امکانات و تدارکات و پشتیبانی - از طریق مساجد به اطلاع امت شهید پرور می‌رسید، و مردم هم عاشقانه در حد توان اقلام مورد نیاز جبهه‌ها را تأمین می‌کردند و زیباترین مشارکت مدنی و دینی را با این عمل به نمایش می‌گذاشتند.

همچنین خبر اعزام نیروهای بسیجی از مسجد به اطلاع نمازگزاران می‌رسید و زن و مرد خود را برای بدرقه‌ای با شکوه آماده می‌کردند و با قرآن و دسته‌های گل و یا دستمال و پارچه‌های یادگاری، مراسم بدرقه را آذین می‌بستند.

همچنین خبر شهادت بسیجی‌های مسجد و مراسم تشییع پیکر آن عزیزان، از طریق روحانی مسجد و اعضای هیأت امنا و پایگاه بسیج مسجد به مردم اطلاع داده می‌شد و همگان با حضوری معنوی و دیدگانی اشک‌آلود، در مراسم تشییع و تدفین شهدا شرکت می‌کردند و تشکر و قدردانی خود را از این طریق به حماسه آفرینان دفاع مقدس ابراز می‌داشتند.

امروزه عنصر مهم در اطلاع‌رسانی، صدق راوی و حقیقت خبر است، که حتی بنگاه‌های عظیم خبری جهان را با چالش جدی مخاطبان مواجه کرده است، اما قداست مسجد و پیشینه‌ی تاریخی آن، اعتماد همگان به ویژه نمازگزاران را به صداقت خبررسانی مساجد افزوده است و به صراحت می‌توان گفت که مساجد سالم‌ترین مراکز خبررسانی به مردم هستند.

۴-۳۲. مسجد و روحانیت

اگر چه باید در مقاله‌ای مستقل به نقش مهم روحانیت در دفاع مقدس پرداخت، اما در این جا به مناسبت مساجد، باید اشاره‌ای به نقش ارزنده‌ی آنان نمود؛ به طوری که رابطه‌ی مسجد با روحانیت مثل رابطه‌ی جسم با روح است. بالندگی و فعالیت چشمگیر مساجد در دوران انقلاب و هشت سال دفاع مقدس، مرهون زحمات و هدایتگری‌های خالصانه‌ی روحانیت است. اگر مساجد مراکز اطلاع‌رسانی بودند، در واقع اساس این اطلاع‌رسانی، روحانی مسجد بوده است. زبان صادقانه و جذاب روحانیت و تأثیرگذاری عمیق آن در افکار عمومی مردم، از نکات مهم تبلیغ و

اطلاع‌رسانی در نظام جمهوری اسلامی است، که کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است. روحانی صادق و فداکار، نه تنها مردم را به مبارزه با رژیم طاغوت و حضور در صحنه‌های انقلاب دعوت می‌کرد، بلکه خود پیشاپیش همه در میدان نبرد حاضر بود. پیروزی انقلاب اسلامی مرهون روشنگری‌ها و هدایت ظریف روحانیان بود، که به عنوان نمایندگان امین و مخلص انقلاب در دل‌های مردم می‌درخشیدند.

همچنین در دوران دفاع مقدس، نقش و حضور فعال روحانیت از سنگر مساجد تا سنگر جبهه‌های غرب و جنوب کشور، از صفحات زرین کتاب تاریخ دفاع مقدس است؛ حتی عبور داوطلبانه از میادین مین و پشتازی در شهادت، قداستی جاودانه به روحانیت فداکار بخشیده است. همدلی و هم‌زمانی روحانیت در تاریخ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، از اسرار ناگشوده‌ای است که هنوز نسل حاضر ما از آن اطلاع روشن و کافی ندارد. اگر این راز خوب کشف شود، در واقع راه نشر ارزش‌های دفاع مقدس هم کشف می‌گردد و آن حفظ پیوند معنوی مسجد با روحانیت است که عدم اهتمام به آن، چالش‌هایی جدی را متوجه نظام جمهوری اسلامی خواهد کرد.

۵-۳۲. تربیت نیروهای مبارز

مسجد، مدرسه‌ی تعلیم و تربیت نیروهای مبارز و انقلابی بوده است. وقتی دین‌ستیزی در مراکز علمی و دانشگاهی کشور مورد توجه رژیم طاغوت قرار گرفت و حتی بقای حکومت ننگین خود را در انحراف جوانان و دیانت‌زدایی در مدارس و دانشگاه‌های کشور دید، از هر اقدامی که جوانان را به دین و روحانیت بدبین کند، دریغ نمود. در این راستا، گرایش جوانان مؤمن و خدا جو به مساجد و وعظ روحانیت، شتاب بیشتری گرفت؛ تا جایی که جوانان انقلابی که به ندای امام خمینی (ره) لبیک گفته، انقلاب عظیم اسلامی را در ایران به پیروزی رساندند، همگی تربیت شدگان مساجد و روحانیت آگاه و انقلابی بوده‌اند.

همچنین حضور مستمر و چشمگیر جوانان و نوجوانان فداکار و مؤمن در جبهه‌های نبرد و مقاومت و پایداری هشت ساله‌ی آنان در برابر دشمن خطرناکی چون صدام، مرهون تربیت معنوی و اخلاقی مساجد کشور بوده است.

امروز مسئولان کشور برای حفظ هویت دینی و معنوی انقلاب، باید به مساجد اهتمامی ویژه

کنند و نقش کارساز و مؤثر دوران انقلاب و دفاع مقدس را به آن بازگردانند. غفلت از مساجد و نقش آن در تداوم ارزش‌های انقلاب اسلامی، در واقع کمک به نقشه‌های شوم دشمن در تخریب نقش مساجد و روحانیت است؛ چنان که امام خمینی (ره) فرمودند:

«این‌ها از مساجد بد دیدند؛ خصوصاً در این دو سه سال اخیر، مسجد یک محلی بود که مردم را به نهضت و قیام بر ضد ظلم تهییج کرد. این‌ها می‌خواهند این سنگر را بگیرند.»
 «امروز ما برای تربیت نیروهایی که انقلاب و دستاوردهای خونبار آن را حفظ کنند، نیاز مبرم به مسجد و اصول تربیتی روحانیت همانند گذشته داریم.»

«این مساجد باید مرکز تربیت صحیح باشد، و مساجد بحمدالله اکثراً این طوری است. اشخاصی که در مسجد می‌روند، باید تربیت بشوند به تربیت‌های اسلامی. مساجد را خالی نگذارید. آن‌هایی که می‌خواهند نقشه بکشند و شما را دور کنند از مساجد، دور کنند از مراکز تعلیم و تربیت، آن‌ها دشمن شما هستند.»^{۲۱}

۶-۳۲. تشکیل بسیج مردمی

پس از تشکیل بسیج به فرمان امام خمینی (ره) در ۵ آذر ۱۳۵۸، مساجد به عنوان بهترین نماد حضور مردم، اولین پایگاه‌های بسیج را به خود اختصاص دادند. نمازگزاران خدا جو و متعهد و انقلابی، به منظور حضور نظامی و ارایه‌ی فعالیت‌ها و مهارت‌های علمی و هنری و تبلیغی خود، استقبال قابل توجهی از پایگاه‌های بسیج مساجد نمودند.

زمانی که نقش مساجد در شناسایی و اعزام نیروهای مستعد پررنگ‌تر شد، جوانان عاشق جبهه حضور مؤثری در پایگاه‌های بسیج یافتند، و هر یک با ارایه‌ی توانمندی‌های رزمی و تخصصی، آمادگی خود را برای حضور در جبهه‌های نبرد اعلام داشتند.

از نکات قابل توجه این است که نیروهای رزمنده به هنگام اعزام، به اعضای خانواده‌ی خود سفارش می‌کردند که جای خالی آن‌ها را در مسجد و پایگاه بسیج پر کنند و شهدا نیز در وصیت‌نامه‌های خود کراًراً سفارش امام خمینی (ره) را درباره‌ی مسجد به خانواده‌ها و بستگان خود گوشزد می‌کردند که: «مسجد سنگر است؛ سنگرها را حفظ کنید.»

۷- ۳۲. پایگاه تبلیغ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس

مساجد از مراکز مهم تبلیغ جهانی انقلاب اسلامی و ارزش‌های دفاع مقدس به شمار می‌آیند. نگاهی گذرا به دوران انقلاب اسلامی، نشان می‌دهد که مردم حقایق انقلاب اسلامی و حوادث جهانی را از طریق مساجد دنبال می‌کردند. مسؤولان و شخصیت‌های سیاسی و مذهبی انقلاب، از طریق مساجد با مردم ارتباط داشتند و مطالب گفتنی را به مردم منتقل می‌نمودند.

در دوران دفاع مقدس هم حوادث جبهه‌ها و پیامدهای سیاسی و اجتماعی عملیات رزمندگان، بیش‌تر از تریبون‌های مساجد برای مردم تبیین می‌شد؛ حتی فرماندهان مؤثر دفاع مقدس پس از انجام عملیات‌های مهم، در مساجد حضور پیدا می‌کردند، و درباره‌ی چگونگی عملیات‌ها و دستاوردهای آن - به ویژه تأثیر آن در تحولات منطقه‌ای و جهانی - سخن می‌گفتند و مردم هم سخنان پرشور آنان را به‌عنوان سفیران صادق دفاع مقدس، به جان و دل می‌سپردند و برای دیگران نقل می‌کردند.

۸- ۳۲. جمع‌آوری کمک‌های مردمی توسط مساجد

مساجد در دوران دفاع مقدس از جمله مراکز مهم اعلام اقلام مورد نیاز جبهه‌ها و نیز محل جمع‌آوری کمک‌های مردمی بودند. صرف نظر از ارزش مادی کمک‌های مردمی که در خور توجه است، حضور معنوی آحاد مختلف مردم در امر کمک‌رسانی به جبهه‌ها شگفت‌آور بود. پیرمردی را می‌بینی که انگشت‌یادگاری پدرش را به عنوان با ارزش‌ترین متاع زندگانی خود تقدیم رزمندگان می‌نماید و از این که به دلیل کهولت سن توان حضور در جبهه‌ها را ندارد، گریه می‌کند؛ یا پیرزنی را می‌بینی که با اهدای چند تخم مرغ محلی، خود را در دفاع مقدس سهیم می‌داند؛ یا کودکی خردسال که قلک خود را به همراه نامه‌ای برای رزمندگان به مسجد می‌آورد؛ یا مادرانی که هنر دستی و خیاطی خود را تقدیم می‌کنند؛ یا نوجوانانی که جهیزیه‌ی خود را در شب اول عروسی به ستاد کمک‌های مردمی تحویل می‌دهند؛ و ده‌ها مورد دیگر، که شگفت‌انگیزترین جلوه‌های ایثار و حماسه‌ی این ملت در تاریخ دفاع مقدس است.

از آن مهم‌تر، هنگامی که دشمن بعثی از نبرد رو یا رو با رزمندگان اسلام در جبهه‌ها درمانده

می‌شد و ددمنشانه مناطق مسکونی، آموزشی و مراکز درمانی را مورد حملات شدید هوایی و موشکی خود قرار می‌داد، مردم سراسیمه برای اهدای خون و ... به بیمارستان‌ها مراجعه می‌کردند. این حرکت‌های خدا پسندانه و ایثارگرانه‌ی مردم، موجب دلگرمی رزمندگان و فرماندهان و مسئولان کشور می‌شد؛ تا جایی که احساس مسئولیت و انگیزه برای احقاق حقوق مردم و تنبیه متجاوزان در آنان تقویت می‌گردید.

تجلی ایثار و ایمان ملت خداجوی ایران در مساجد، مصداق این حدیث نورانی نبی اکرم (صلی الله علیه و آله) است که فرمودند: «المسجد بیت کل تقی»^{۲۲}

خدای متعال هم عنایت و رحمت واسعه‌ی خود را چون باران بهاری بر دل‌های خرم و سرسبز مردان و زنان ما نازل کرد، تا حماسه‌ای ماندنی و خواندنی را در تاریخ دفاع مقدس رقم بزنند و بر افتخار دفتر مجاهدان و پاکبازان راه خون و شهادت بیفزایند و ابواب فضل الهی را بر روی بندگان‌ش بگشایند.

۹- ۳۲. ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

یکی از تأثیرات مهم مساجد در دوران دفاع مقدس، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بود. عمدتاً تشییع شهدا از مساجد محله‌ها شروع می‌شد و آحاد مردم با حضور بستگان و نزدیکان شهدا در مساجد، محفلی روحانی و معنوی را برپا می‌نمودند و با توسل به ائمه‌ی معصومین (علیهم‌السلام) و ارواح شهدا، برای پیروزی رزمندگان و رسوایی دشمنان اسلام، خالصانه دعا می‌کردند.

همچنین برگزاری مراسم شهدا در مساجد و دعوت از سخنرانان و صاحب نظران، از فعالیت‌های مهم روحانی و بسیج مساجد به حساب می‌آمد. تشریح فرهنگ ایثار و شهادت و معرفی ویژگی‌های اخلاقی و اجتماعی شهدا، تأثیر به سزایی در روحیه‌ی مردم به‌ویژه جوانان داشت.

بسیاری از ابعاد شخصیتی و اخلاقی رزمندگان، پس از شهادت آنان برای مردم بازگو می‌شد و حتی نزدیکان رزمندگان بعد از شهادت عزیزانشان متوجه می‌شدند که چه افراد بزرگواری برای شهادت گلچین شده‌اند، و خداوند خریدار جان عاشقانی است که جز به وصال او نمی‌اندیشند و در آتش فراق او می‌سوزند.

به قول حافظ:

ای گل تو دوش داغ صبوحی چشیده‌ای
ما آن شقایقیم که با داغ زاده‌ایم

رزمندگان ما مصداق این حدیث قدسی بوده‌اند: «اولیائی تحت قبائی».

یعنی دوستان واقعی من تحت پوشش محبت من هستند و در بین مردم گمنام و ناشناخته‌اند؛ غبار فروتنی بر چهره‌ی آنان نشسته است و دوست ندارند کسی از آن‌ها تعریف کند. بر خلاف ما که دوست داریم همه از ما - راست یا دروغ - تعریف کنند، آنان تعریف خود را خلاف بندگی و عبودیت می‌دانستند، و حتی دوستانی که آنان را می‌شناختند، راضی نبودند که چیزی در وصف آن‌ها بگویند. اما بعد از شهادت که دوستان و هم‌زمان از خصوصیات اخلاقی و سلوک عرفانی و حماسه آفرینی‌های آنان سخن می‌گفتند، همه در حیرت فرو می‌رفتند که چگونه با این عمر کوتاه و سن کم به آن مقامات بلند معنوی و عرفانی نایل آمدند.

بیان اوصاف و خاطرات شهدا در مساجد، تأثیر الگویی فراوانی در جوانان داشت و یکی از عوامل مهم تشویق آنان جهت اعزام به جبهه‌ها بود.

افسوس که بعد از دفاع مقدس این استوانه‌های ایمان و شهادت فراموش شده‌اند و بعضاً با یاد و آثار آنان هم برخوردی مصرفی با ذائقه‌ی روزمرگی می‌شود، و مساجد رفته رفته از طنین حماسه‌ی آنان بی‌بهره می‌شوند و فرهنگ عافیت جویانه، طعنه به میراث خونبار آنان می‌زند، و باغبان ناشی، گل را به جای خار وجین می‌کند.

در آن باغی که گلچین باغبان است

فغان بلبلان بر آسمان است

۱۰- ۳۲. نقش مساجد در نشر ارزش‌های دفاع مقدس

مساجد پس از دوران دفاع مقدس نقش مهمی در نشر ارزش‌های دفاع مقدس و انتقال پیام شهیدان پیدا کردند. برگزاری مراسم سالگرد شهدا، برپایی نمایشگاه‌ها، تهیه‌ی روزنامه‌های دیواری و تبلیغات عمومی، از جمله فعالیت‌های مساجد پس از دفاع مقدس محسوب می‌شود.

شهیدان درباره‌ی مسجد سفارش‌های فراوان نموده‌اند؛ از آن جمله: راه ما را با حضور در مساجد

ادامه دهید. شهیدان، شب و روز به روی گلدسته‌های مساجد نشسته و هنگام اذان به درب مسجد می‌نگرند که کدام یک از دوستانشان در نماز جماعت حاضر می‌شوند. شهیدان، نام بچه‌های مسجد را نوشته و نزد امام حسین - علیه السلام - می‌برند، تا آن‌ها را به عنوان شیعه‌ی واقعی خود انتخاب کند و اعمالشان را تأیید نماید.

شهیدی دیگر در وصیت‌نامه‌ی خود می‌نویسد: نام و خاطره‌ی ما را در مساجد زنده نگه دارید، زیرا ما در مساجد با حقایق دین و عاشورا آشنا شدیم. در مسجد جز یاد خدا همه چیز فراموش می‌شود، و راز این آیه در مسجد می‌فهمیم:

«وَ أَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» ۲۳.

و همانا مساجد از آن خداست. پس هیچ کس را با خدا نخوانید.

با توجه به سفارش‌های شهدا، متولیان امور باید مساجد را همان گونه که در دوران مقدس محور اصلی فعالیت‌های فرهنگی مربوط به جنگ بود، اینک نیز مرکز اصلی نشر ارزش‌های دفاع مقدس بدانند و با برنامه ریزی درست و بلند مدت، نقش مساجد را در تداوم راه شهیدان نهادینه کنند.

همان گونه که مساجد و روحانیت در پیدایش ارزش‌های انقلاب و دفاع مقدس نقش قابل توجهی داشتند، اینک در حفظ و نشر ارزش‌ها و حماسه‌های دوران دفاع مقدس هم نقش کلیدی و حساسی به عهده دارند، از این رو برای آن که مساجد در این زمینه به کارآمدی خود برسند، توجه به موارد زیر ضروری است:

الف. تحقق مردم سالاری دینی در مساجد

یکی از بسترهای عینی پیوند دین با مردم، مسجد است. از این رو، زمانی مردم سالاری دینی در کشور تحقق عینی پیدا می‌کند که مسئولان و کارگزاران کشور، مساجد را مظهر پیوند علایق و آموزه‌های دینی با مردم بدانند، و ائمه‌ی جماعات را به عنوان زبان گویای مطالبات مردم بشناسند، و ارتباط خود را با مردم از طریق مساجد نهادینه کنند و حضور در مساجد را به عنوان استماع مطالبات مردم و رفع نیازهای آنان مغتنم بشمارند.

ب. مسجد؛ مرکز فعالیت‌های فرهنگی

لازم است کارهای فرهنگی و تبلیغات دینی با محوریت مساجد انجام شود؛ بودجه و سرمایه‌های فرهنگی در اختیار مساجد قرار گیرد؛ و بر اساس روز شمار انقلاب و دفاع مقدس، مجالس تبلیغی و علمی، با شکوه هر چه تمام‌تر در مساجد برگزار گردد.

ج. مسجد؛ مرکز مطالبات مردم

وقتی مسجد به عنوان بنیادی‌ترین نهاد دینی و مدنی تحکیم یابد، آحاد مردم به مساجد هجوم می‌آورند، زیرا در کنار نیازهای معنوی و عبادی، مطالبات مادی و روزمره‌ی خود را نیز از طریق مساجد تأمین شده می‌دانند.

د. مسجد و پیوند دین با سیاست

پیوند دین با سیاست با شعار تحقق پیدا نمی‌کند. مساجد در طول تاریخ فعالیت خود نشان داده‌اند که برای راهبردی کردن اتحاد دین و سیاست، نقش اول را به‌عهده دارند. بسیاری از شاهان برای مشروع جلوه دادن حکومت خود، در ظاهر به مساجد و روحانیت نزدیک می‌شدند؛ در حالی‌که انقلاب اسلامی ما ماهیتی دینی دارد و باید پیوند باطنی خود را با مساجد حفظ کند. اگر انقلاب اسلامی بخواهد هویت دینی خود را منهای مساجد دنبال کند، عملاً در چالش سکولاریسم گرفتار خواهد شد.

ه. مسجد؛ محل پیوند نسل امروز با فردا

مساجد، همان طور که خانه‌ی رزمندگان و شهیدان در دوران دفاع مقدس بودند، امروز بهترین کانون دینی و فرهنگی برای نشر ارزش‌ها و اهداف والای آنان به حساب می‌آیند. اگر مسئولان دفاع مقدس، مساجد را به عنوان مجاری انتقال ارزش‌های دفاع مقدس مورد توجه قرار دهند و به جای ریختن بودجه‌های کلان در هاضمه‌ی هنر مدرنیته، استعدادهای هنری و ادبی بسیجیان عزیز در پایگاه‌های مساجد و نمازگزاران خلاق را شکوفا کنند، درحقیقت پیوندی جاودانه بین نسل امروز

و فردا و ارزش‌های دفاع مقدس ایجاد خواهند کرد. در آن صورت، آحاد مردم همان طور که حادثه‌ی عاشورا را در گنجینه‌ی تاریخ خود حفظ نموده‌اند، به همان شکل وقایع هشت سال دفاع مقدس را بخشی از اعتقادات خود دانسته، آن را جاودانه در سینه‌ی تاریخ این ملت خواهند داشت.

دستاوردهای بین المللی و منطقه‌ای دفاع مقدس

۱. تثبیت اقتدار جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران ناخود آگاه به جنگی تمام عیار فراخوانده شد که بر اساس پیش بینی کارشناسان نظامی و سیاسی، توان مقابله‌ی ایران سه روزه بود. اما پس از هشت سال دفاع دلیرانه‌ی رزمندگان، نه تنها دشمن نتوانست یک وجب از خاک کشورمان را اشغال کند، بلکه در اوج درماندگی و عجز قرار گرفت، و همگان به عظمت، پایداری و اقتدار جمهوری اسلامی ایران اعتراف نمودند. امام راحل(ره) در این باره فرمودند: «ما در جنگ ریشه‌های انقلاب پربار اسلامی مان را محکم کردیم.»

تحقیقاً اگر امریکا طی هشت سال، اقتدار ملت ما را ندیده بود، در سال ۲۰۰۳ به جای حمله به عراق، ایران را مورد حمله قرار می‌داد. اما آنچه که همواره موجب انصراف دشمن از حمله شده، تثبیت اقتدار جمهوری اسلامی ایران در دوران دفاع مقدس بوده است.

۲. تضمین استقلال کشور

کشوری که مقتدر است، استقلال دارد. دشمن بعثی طی هشت سال، استقلال و آزادی ما را به چالش کشاند، اما با اثبات اقتدار نظام توسط رزمندگان، استقلال کشور نیز تضمین شد. اگر همه‌ی آحاد ملت و به خصوص احزاب سیاسی کشور، استقلال و آزادی ایران اسلامی را مرهون مجاهدت رزمندگان و خون مقدس شهدا ندانند، می‌توان گفت با الفبای سیاست آشنایی ندارند.

۳. تولد استراتژی نوین دفاعی

امروزه استراتژی‌های دفاعی و تهاجمی بر اساس مبانی کلاسیک و علوم نظامی تعریف می‌شوند؛ اما در دفاع مقدس، دنیا با شکلی از دفاع مواجه شد که نیروی انسانی و اراده‌ی درونی او

نقش اول را در دفاع داشت. عنصر ایمان و عشق به خدای متعال، امروزه مقوله‌ای است که در محافل علمی و نظامی جهان به عنوان یک استراتژی نوین مورد مطالعه است.

۴. ایجاد الگوی مبارزه با قدرت‌های بزرگ

از برکات هشت سال دفاع مقدس، ارایه‌ی الگویی از مبارزه برای کشورهای اسلامی و جهان مستضعفان است. امام راحل(ره)، یکی از برکات جنگ را الگوگیری کشورهایی چون فلسطین، افغانستان و ... در مبارزه علیه ستمگران و سلطه‌گران دانسته‌اند. اینک به برکت دفاع مقدس، کابوس شکست‌ناپذیری قدرت‌های بزرگ در اذهان جهانیان شکسته شده است؛ به طوری که امام راحل(ره) فرمودند: «ما در جنگ، ابهت دو ابر قدرت شرق و غرب را شکستیم».

۵. اثبات مظلومیت ایران در جهان

جمهوری اسلامی ایران که مورد هجوم ناجوانمردانه‌ی دشمن قرار گرفته بود، فریاد مظلومیت خود را به گوش جهانیان و مجامع بین‌المللی رسانده بود، ولی توجه جدی به خواسته‌های ایران نمی‌شد؛ گویی همگان می‌خواستند صدام پیروز میدان شود، اما صدور قطعنامه‌ی ۵۹۸ و اعلامیه‌ی دبیرکل وقت سازمان ملل و نیز تجاوز عراق به کویت که اعتراف رسانه‌ها و کشورهای مختلف مبنی بر متجاوز بودن عراق را در پی داشت، سند مظلومیت جمهوری اسلامی ایران را امضا نمود و همگان به حقانیت ایران اعتراف کردند.

۶. رشد روابط سیاسی و دیپلماسی با کشورها

وقتی کشورهای جهان، به ویژه کشورهای منطقه، اقتدار و ثبات نظام جمهوری اسلامی را در دوران دفاع مقدس مشاهده کردند، خواهان توسعه‌ی روابط همه‌جانبه با ایران اسلامی شدند. حتی کشورهایی که تحت تأثیر تبلیغات دروغین استکبار جهانی قرار گرفته بودند، در دوران دفاع مقدس دریافتند که انقلاب اسلامی، نه تنها قابل شکست نیست، بلکه ریشه در اعتقادات دینی و مذهبی مردم دارد.

حجم فعالیت دیپلماسی و تردد نمایندگان سیاسی کشورها، به ویژه هنگامی که رژیم عراق به

کویت حمله کرد، رشد قابل ملاحظه‌ای یافت؛ حتی اعتراف بعضی از کشورها به حمایت از صدام در جنگ و متجاوز بودن رژیم عراق، از جمله مباحث دیدارهای دیپلماسی بوده است.

۷. اعتقاد به نقش ایران در تأمین امنیت منطقه

در دوران دفاع مقدس، همه‌ی کارشناسان مسایل استراتژیک به این نتیجه رسیدند که تأمین امنیت منطقه‌ی خاورمیانه، به ویژه خطوط کشتیرانی در خلیج فارس، بدون حضور کشور قدرتمندی مثل ایران ممکن نیست، از این رو به کشورهای متبوع خود توصیه می‌کردند که نقش ایران را در تضمین امنیت منطقه نادیده نگیرند. همین امر سبب شد که کشورهای منطقه به ویژه همسایگان در معادلات سیاسی و روابط منطقه‌ای خود، این موضوع را مورد توجه قرار دهند و ایران اسلامی را محور امنیتی منطقه قلمداد کنند.

۸. اثبات کار آمدی دین اسلام

همه‌ی کارشناسان مباحث استراتژیک و سیاسی در دوران دفاع مقدس اعتراف کردند که ایران با بهره‌گیری از تعالیم و آموزه‌های دینی، توانست جوانان را برای دفاعی همه جانبه بسیج کند و بار دیگر ثابت نماید که عنصر دین و عشق به خدا، می‌تواند جبهه‌ای مستحکم و نفوذناپذیر به وجود آورد که طی هشت سال در برابر تهاجم همه جانبه‌ی دشمن مقاومت کند. به‌راستی اندیشه‌ی دفاعی امام راحل(ره) که ایدئولوژی مقاومت رزمندگان و ملت شهید پرور بود، برخاسته از متن قرآن و سیره‌ی نبوی و علوی بود. توانایی این اندیشه در هدایت و فرماندهی همه‌ی زوایای دفاع مقدس، در واقع کار آمدی دین اسلام را به اثبات رسانده است و بر فرضیه‌ی کسانی که مدیریت دینی را در برابر مدیریت علمی مدرن، ناکارآمد جلوه می‌دادند، عملاً خط بطلان کشیده است.

۹. شکست اهداف زمان بندی شده‌ی اسرائیل در خاورمیانه

اسرائیل غاصب که برای منطقه‌ی خاورمیانه خواب و خیال درازی دیده بود، با ظهور انقلاب اسلامی در منطقه و عبور از چالش عظیم جنگ تحمیلی، با خطر شکست مواجه گردیده و در گرداب انتفاضه‌ی فلسطین گرفتار شده و تمامی اهداف شیطان‌اش عقیم مانده است. موج

اسلام خواهی که به تعبیر امام راحل (ره) برخاسته از جنگ هشت ساله است، خشم و نفرت عمومی جهان به ویژه مسلمانان را علیه اسرائیل جنایتکار برانگیخته است.

۱۰. شکست استراتژی مهار دو جانبه‌ی امریکا

امریکا با اعلان بی‌طرفی، در آغاز جنگ سعی داشت که دو کشور ایران و عراق را در چنگ خود داشته باشد. ماجرای مک فارلین و ایران گیت در راستای استراتژی مهار دو جانبه بود، اما امریکا عملاً با شکست مواجه شد و با جانبداری و حمایت همه جانبه از عراق، در صف دشمنان ما قرار گرفت و سرانجام کار را به جایی رساند که امریکا صدام را در حمله به کویت عامل بحران منطقه و مخالف منافع استراتژیک خود تشخیص داد و با لشکر کشی به عراق، در صدد رفع این بحران برآمد و ایران اسلامی سرافراز و استوار باقی ماند و با ثبات‌تر از گذشته به عنوان کشوری بزرگ و مقتدر، نقشی حیاتی در تضمین امنیت منطقه پیدا کرد.

۱۱. ارزیابی عملکرد سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای

یکی از نتایج بین‌المللی و منطقه‌ای دفاع مقدس، ارزیابی عملکرد سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی - به‌ویژه شورای امنیت سازمان ملل - است که وظیفه‌ی مستقیم تأمین امنیت و صلح جهانی را بر عهده دارد. متأسفانه، عملکرد سازمان ملل متحد طی هشت سال تجاوز عراق به ایران، نشان داد که این سازمان قدرت تصمیم‌گیری عادلانه در حل مناقشات جهانی را ندارد و حتی در مقاطعی با جانبداری از عراق، اصل بی‌طرفی را نقص کرد و حیثیت بین‌المللی خود را خدشه دار نمود، و عملاً نشان داد که تحت نفوذ قدرت‌های سلطه‌گر جهانی است و قدرت تصمیم‌گیری مستقل را ندارد.

رجوع به کتاب‌هایی که قطعنامه‌های صادر شده از سوی شورای امنیت سازمان ملل را بررسی و تحلیل کرده‌اند، به خوبی نشان می‌دهد که این سازمان بیش‌تر در خدمت منافع قدرت‌های بزرگ است و عدالت و صداقت و دفاع از حقوق ملت‌های مظلوم - که فلسفه‌ی وجودی آن است - به فراموشی سپرده شده است.

۱۲. مطرح شدن بیش‌تر انقلاب اسلامی در سطح جهانی

یکی از توطئه‌های امپریالیسم در قبال انقلاب اسلامی، این بوده و هست که آن را از لحاظ خبری و پیام‌رسانی محاصره کند و با استفاده از کلیه‌ی شبکه‌های خبررسانی که در اختیار دارد، از رسیدن صدای انقلاب ایران به گوش ستم‌دیدگان جهان جلوگیری نماید و اگر قرار باشد خبری در جهان درباره‌ی ایران نقل شود، همان باشد که خود آن‌ها نقل می‌کنند.

اما جنگ تحمیلی تا حدودی این محاصره را شکست و مردم جهان با حداقل اخباری که از جنگ به گوششان می‌رسید، این مسأله برایشان به صراحت مطرح می‌شد که: «این انقلاب اسلامی است که می‌جنگد.»

مقاومت هشت ساله‌ی ایران در جنگ تحمیلی، این حقیقت را برای مردم جهان جلوه‌گر ساخته است که: «انقلاب اسلامی تسلیم‌پذیر نیست.»

باید توجه داشته باشیم که بیش‌ترین تلاش ابر قدرت‌ها، در راستای شکستن اراده‌ی شکست‌ناپذیر ملت ما بوده است. آن‌ها همواره خواسته‌اند حداقل یکبار هم که شده، ما را وادار به «تسلیم» یا «عقب نشینی از خواسته‌هایمان» کنند و یا ما را پشت میزهای مذاکره بنشانند، زیرا آنان می‌دانند که یکی از جذبه‌های جهانی انقلاب اسلامی، در سازش‌ناپذیری و سرسختی و «لا» گفتن به ابرقدرت‌هاست.

ما باید کاملاً به این نکته توجه کنیم که امپریالیسم و صهیونیسم، در مورد انقلاب ایران حتی از اخبار تحریف شده و دروغین نیز ابا دارند و اصولاً چنین عملی در مرحله‌ی دوم اهداف آن‌ها قرار دارد و مرحله‌ی اول - و مهم‌تر- برای امپریالیسم این است که اصولاً از انقلاب اسلامی خبری در جهان نباشد؛ چرا که هر گونه خبر از آن، خود به خود نشانه‌ی آن است که «انقلاب اسلامی» هنوز «وجود دارد» و اگر توجه نماییم، همین «وجود» انقلاب و پخش خبر آن در جهان، برای امپریالیسم مرگ‌آور است؛ چرا که مستضعفان جهان امروز حداقل می‌دانند که ملت ایران به نام اسلام به‌پاخاسته و با این سلاح، شاه را برانداخته و با امریکا و اسرائیل و اعمار آن‌ها مبارزه می‌کند. بدین ترتیب، وقوع جنگ تحمیلی، خبر «وجود» انقلاب اسلامی را بیش‌تر در جهان پخش کرد، و این به معنی همان قول معروف است که اگر انقلاب منزوی شده بود، دلیلی نداشت که دشمن به

ایران حمله کند.^{۲۴}

۱۳. شکست طرح‌های توسعه‌طلبانه‌ی دشمنان انقلاب اسلامی

یکی دیگر از نتایج مفید دفاع مقدس به تعبیر امام عزیزمان، شکست طرح‌های توسعه‌طلبانه‌ی دشمنان اسلامیمان است با توجه به این که انقلاب شکوهمند اسلامی یکی از مردمی‌ترین قیام‌ها در طول تاریخ علیه بیداد و ظلم بوده، دشمنان به عناوین گوناگون دست‌اندرکار تهیه‌ی طرح و توطئه علیه انقلاب شدند، ولی بحمدالله و با هوشیاری امام راحل(ره)، همگی آن توطئه‌ها نتیجه‌ی عکس داد و نه‌تنها ملت و انقلاب ما را تسلیم بیدادگری نکرد، بلکه ملت، چنان با دشمنان مبارزه نمود که امروز ثمرات آن را با افتخار شاهد هستیم.

دشمنان ما و در رأس آن‌ها امریکای جنایتکار و کمونیسم خون‌آشام، کمر به نابودی این انقلاب بسته‌اند و در صدد ضربه زدن به آن هستند؛ چرا که امروز همین انقلاب سد راه توسعه‌طلبی آنان شده است؛ چنان که امام عزیزمان فرمودند:

«ما با یک ابرقدرتی در طرف غرب [امریکا] و یک ابرقدرتی در طرف شرق [شوروی] مواجه هستیم که هر دو این‌ها می‌خواهند ما را ببلعند.»

«ما به خواست خداوند تبارک و تعالی و همت برادرها و خواهران ایمانی ایران، در مقابل همه‌ی این‌ها [ابرقدرت‌ها] با کمال قاطعیت ایستاده‌ایم و اجازه نخواهیم داد که هیچ قدرتی با ما مواجهه کند و تصرف در مقدرات ما کند.»^{۲۵}

۱۴. آزمون حقوق بشر

زمانی که رژیم جنایتکار صدام از زمین، هوا و دریا به جمهوری اسلامی ایران تجاوز کرد و روستاهای محروم جنوب و غرب را با خاک یکسان نمود، و به زنان و کودکان بی‌دفاع ما رحم نکرد و به طرز وحشیانه‌ای آنان را به خاک و خون کشید، صدای کشورها و حتی مجامع بین‌المللی به دفاع از حقوق بشر برخاست، و حتی با سکوت معنادار خود، دشمن متجاوز را به قتل و غارت

بیشتر تشویق می‌کردند و رژیم سفاک بعثی، بدون اعتنا به معاهدات بین‌المللی درباره‌ی حقوق انسان‌ها در زمان جنگ، بی‌رحمی و تجاوز را در حق ملت مظلوم ما به حد اوج رساند. بمباران بیمارستان‌ها و مدرسه‌ها و مناطق مسکونی که به شهادت صدها شهروند مظلوم و بی‌دفاع منجر شد، گوشه‌ای از جنایات ضد بشری صدام است. متأسفانه سازمان ملل - به ویژه کمیسیون حقوق بشر - در این آزمون سخت مردود شدند و حتی انجمن‌هایی که داعیه‌ی حقوق بشر - به ویژه دفاع از حقوق زنان و کودکان - را داشته‌اند، به وظیفه‌ی خود عمل ننمودند

همچنین در سیاهچال‌های رژیم صدام، حقوق اسرای ما رعایت نشد. شکنجه‌های سخت و فشارهای روحی و جسمی که گوشه‌ای از آن توسط آزادگان سرافراز ما افشا شده است، انسان را ضمن احساس وحشت، در حیرتی عظیم فرو می‌برد که پس سازمان‌ها و دولت‌های مدعی دموکراسی و حقوق بشر چه کرده‌اند؟

و این سؤال، چالش عظیمی را پیش روی مدعیان حقوق بشر قرار می‌دهد و جواب آن تنها این است که همگان در آزمون دفاع از حقوق بشر مردود شده، و اعتماد خود را در برابر افکار عمومی جهان از دست داده‌اند.

۱۵. بیداری جهان اسلام

دفاع هشت ساله‌ی ملت شهید پرور ایران در برابر تجاوز رژیم سرسپرده‌ی صدام، زنگ خطر را در جهان اسلام به صدا درآورد، و این واقعیت را به اثبات رساند که امریکا و اذنباش با اسلام مخالف‌اند و هر دولتی که نظام سیاسی و اداره‌ی کشورش را بر اساس اصول و آموزه‌های دینی پی‌ریزی کند، به اتهام بنیادگرایی مورد هجوم امریکا قرار می‌گیرد؛ چرا که امریکا در راستای طرح خاورمیانه‌ی بزرگ به دنبال تحقق لیبرال دموکراسی و حذف اسلام است.

امروزه کم‌تر کسی است که مسلمان باشد، اما دشمنی امریکا و ضدیت او را با دین اسلام و دولت‌های اسلامی نشناسد. این آگاهی و شناخت در دوران هشت سال دفاع مقدس، بارها از زبان مبارک امام راحل (ره) جاری شد که امریکا با حمایت از صدام، به دنبال حذف اسلام است. پس از سرنوشت محتوم صدام و افشای سیاست‌های منطقه‌ای امریکا، دقیقاً محاسبه‌ی حضرت امام (ره) تحقق عینی یافته است.

دستاوردهای دفاع مقدس آنگاه مهم جلوه می‌کند که دشمنان و نوع جنایات آن‌ها را بشناسیم. بدیهی است که شناخت ماهیت و اهداف آشکار و پنهان دشمنانی که طی هشت سال با ما جنگیدند و نیز نوع و حجم جنایات آن‌ها، نسل امروز و فردای ما را در شناخت و حفظ دستاوردهای دفاع مقدس متعهد خواهد کرد و با افتخار از این دوران سخن گفته، تأثیر ارزش‌های دفاع مقدس را در حفظ استقلال و عزت دینی خود همیشگی و پایدار می‌دانند.

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس

مقاله: پیامدها و دستاوردهای سیاسی - فرهنگی - اقتصادی دفاع مقدس

نویسنده: دکتر اسماعیل منصور لاریجانی

منبع: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس